

KEMÉNY JÁNOS EREDETI LEVELEI

HADJÁRATAIRA, KÜZDELMEIRE ÉS FEJEDELEMSÉGÉRE VONATKOZÓLAG, RÉSZINT KIVONATBAN, RÉSZINT EGÉSZ TERJEDELMÖKBEN
1659 FEBRUÁR 1-TŐL 1662 JANUÁR 8-IG.

1659 febr. 7. Kaloda nevű Zsidovárban. Rédeinek írja, hogy szolgálja, Szigethi Péter, értesíteni fogja állapotjáról. Magával is tehetetlen lévén, más rabtársain is keveset tud segíteni, nagy szorosságban tartatván. Szegény Székely Lászlót mind alkudtatta s kezességére vette s már talán utjok nyílik nem sokára.

1659 nov. 13. Hadad. Rédeinek írja, hogy vette levelét; válaszol Rédeinek kérdéseire. Reménységgel volt, hogy a telet kivonhatják idegen ellenség jövedele nélkül, de a külső circumstantiák szerint semmi jót a szegény hazának nem ígérhet jövendőre, látván, hogy «hamarkodik romlásunkra az alkalmatosság».¹⁾

1660 ápr. 27. Medgyes. R.-nek. Hiteles és derék helyről continuáltatik a németségnek alányomulása; mikor érkezik, bizonytalan. A németség Tiszáig eljő, Palatinus is velek; a vezér (török) Solnoknál és a mit elvégeztek Bécsben, megfőztenek, ott adják fel, s a német nyul a maga részéhez, a török az övéhez lát; promittálnak elhiszem leveleket, s ha ki alkalmaztatja magát, leszen valami tekintet; ha ki nem, pro hoste tartatik. Ugy tudja, Gonzága is oda van török közé.

1660 máj. 1. Medgyes. Oly katonáim vannak — írja Rédeinek — mind Várad s mind a hajduság felé, ha a törökség vagy

¹⁾ 1659 nov. 7-ről lásd egy levelét «Történelmi Tár» 1885. 430. 1.

meg nem tartozott (állott) vagy másfelé nem fordult volna, eddig meg jüttek volna.

Asszonyunk 30 April hált Zsibon, posta ment volt Hadadra, onnan hírt tudakozni bátorság s menetel felöl. Az én szegény fiamat, mint értem, magával hurczolja, nem lehet nélkül török Császárt debellalni. Ugy fizessen Isten, a minémű szívvel cselekszik ő Nsga. — Az Isten ha urunkat szerencséteti török ellen, talán mitiusban leszen dolga, egyél iránt extrema ruinaja leszen; magával együtt az Isten dicsősége is periclitál, Bocskai ideje előtt levő vagy annál is rosszabb állapot leszen Magyarországon is.

1660 máj. 16. Medgyes. A vezér nagy dühvel van ellenem, hogy Mihnye vajdát én confoederalattam a Fejedelemmel, Constantint is én indítottam be, Rákóczit is én hittam s tettem fejedelemmé, ilyeneket hallván s állítván.

Máj. 22. Medgyes. Csudás az Urunk természeti, írásomból felveszen némelyeket, azt folytatja, a többit elhallgatja, mert én azt ő Ngára háritottam, hogy miatta következnek Bocskai előtt való veszedelmek formái. Kd nem azt, hogy kezére adja ő Nagának, de nem hogy muszka, kozák segítségével az országot terhelné, szánná, de talán fenékkal forditanák is fel, csak egyébként ő Nga ductusit segítenék, etiam Acheronta moveret.

Máj. 26. Medgyes. Ő Naga szerencsétlen harczát, mely volt Gyalu és Fenes közt, némelyek a mult pénteken, de többek szombaton mondják. Urunkat magát is, valamennyin megsebesedettek lenni egynyomon beszélnek, csak hogy annak minéműségét különböztetik. Várad avagy Székelyhid felé szaladott. Tovább mit fog mivelni, megha'ljuk; azt tudom, valahol leszen, de maga után vonzza az ellenséget. Szándékozását a pogányoknak erre a földre, kldnek ez előtti írásomban jelentettem vala. Ha késik Pa'atinus uram, ennek a földnek hamva felett tractálhatnak a dolognak elmulása után. Eddig még maga Löcsén, valami némettség Eperjes tájékán volt, Zuza generált várták.

1660 jun. 7. Medgyes. Nulla calamitas sola. Szomoruan irhatom kdnek, nyavalyás fiamat isten a harczon megmarasztván, már ott benn (Erdélyben) üldöztetik; az öcsém aszerént. Beszterczére szorult nemességet assecurálván Barcsai Fejedelem, excipialta Kemény Simont, Kemény Pétert, Ebeni Lászlót; Kemény Boldi-

zsárnénak szállását elpecsételtette; Udvarhelyszeki kapitányságát Bethlen Jánosnak elvette; Fejérvármegye ispánságát Pasko Kristófnak adták, elszaladván az ördög a lánczról, üldöznek a kiket mint lehet dühösködéssel. Irt volt fiam neki, látván excipiáltatását, olyan válasza lött: Ha bízik igazságához, lássa; ő nem veszi lelkére, assecuralja, s nyavalya találja; mert a vezér előtt igen nevezetben forgunk. — Toldalagi megöletése Segesvárot', bizonyos. Urunktól 2 praesentis költ levelet vettem, roszul subsribal, reménséget mind-azáltal irnak. A pogányság eddig Szamosújvár körül hallatott, a szándékozás ide ki van; Isten tudós benne, meddig bocsátja elé.

Az én jó kglis uramnak nem lön elég magamat elrontani; fiu gyermekemet is elveszté — egész familiámat; eleget rimánkodám, soha ki nem tudám vájni keze közül.

1660 jun. 8. Medgyes. Az estve érkezék Kemény Simon, szombaton jött el Beszterczéről Bethlen János uramék által. Barcsai maga is intimáltatta, vonja el magát, míg a törökség kitakarodik, mert félti tőlök, nem meri biztatni. Ugyvan, általában az a hir, hogy a Szamos mellékén jö ki a pogányság. A fejedelemnek halálát hirdeti a kczség. Isten ő Felsege tudja mik következnek. Tartson valami rosz hajlékot k arra, ha feleségemnek oda kellene menni, kérem szeretettel.

Gróf Rédei Ferencz és családja kötelezvénye Kemény Jánosnak, hogy ötet, családját, stb. befogadják Husztvárába.

Én Gróf Rédei Ferencz feleségemmel Nsgos Bethlen Drusiánnával és fiammal Rédei Lászlóval együtt eddig is megnyugodt elmével lévén és sok izben meg is tapasztalván hozzánk való szeretetét és jóakarátját az erdélyi Mtags Fejedelemnek Kemény János uramnak ő klmének, hogy azért ő klme a mi sinceritásunkban annál is inkább megnyughassék, assecuraljuk bona fide christiana, hogy ő klmhez igaz tökéletességgel és sinceritással, sőt a mennyiben mostani ő klme fejedelmi állapotja kívánja, hűséggel is leszünk; Huszt várát ő klmétől és Erdély országától el nem idegenítjük, ha mikor ő klme akarja és a szükség kívánja, ő klmét, hozzátartozókat Husztvárába nagy örömet bevesszük, praesidiumát is bebocsátjuk, a kik mindazáltal minékünk is az ő klme annuentiájából hittel legyenek kötelesek; ha ő klme vagy ő klméhez tartozók vagy pedig az erdélyi becsületes emberek közül oda jönnek, avagy javo-

kat oda küldik, senki instantiájára, parancsolatjára ki nem adjuk, meg nem károsítjuk, sőt ő klmivel a haza és e várunk oltalmára nézendő s egyéb istenes dolgokban egyet értünk. Kiról adtuk ezen kezünk írása és pecsétünk alatt költ levelünket. Datum in Huszt, die 14. mensis junii ao D. 1661 Gróf Rédei Ferencz m. pr.

L. S.

Másolatban a Teleki-levéltárban 679.

Jun. 10. Váradot nem kell féltetni, némettől van bizonyos értelmem fölele. Mi ránk a vezért kettőnkre, hogy felingerelték, valóságos. Már az eleji az ellenségnek Zsibónál van, egy része Bánya felé jő. Tegnap kellett közikbe érkezni a Fejedelem halála hírének, az ha változtatja dispositiojokat. Feleségemet most indítom Nyaláb felé, onnan a Tiszán túl bocsátom fel, ha lehet Bocskai uram háza felé. Magam a hírek szerint alkalmaztatom magamat, itt meg nem várom az ellenséget. Az ur Isten vigasztaljon bennünket.

1660 jun. 11. Medgyes. Nekem valóban fizetik közikbe nem menésemet, égetik mindenütt jószágaimat, kiket a pogányság dühössége annyiban engesztelésével bemenésében megmarasztottam vala, mostan az új pogányok tanácsa emészti őket, ma elválík Hadadnak is dolga.

1660 junius 23. Tokaj. Énnekem mind bujkálnom előttök, elég terhes, mind közikbe mennem félelmes; mert mint maga lelkiismereti B. A. (= Barcsai Ákos) a minémű hasonló jó tanács adó is némelyek mellett, az egy Istennél több nincsen, ki által remélhessem valahol valaha csendes élhetésemet. Barcsainé asszony tökéletlenkedése, természetihez illendő.

1660 jul. 12. Aranyos Medgyes. Én úgy vélekedem, ha portáról elvégezett tanácsból a van parancsolva Ali Passának, hogy megszállja és elvegye Váradot, akár mennyit ígérjenek s adjanak is, de azt elvéve is, csak megcselekszik; nincs eset arra, hogy egyebet míveljen Ali pasa; ha pedig nincsen arra való ordinantiája, ijeszttéssel a mit elvonhat, megmiveli, de Váradot megszállani nem merészli. Azonban elhiszem az ígért nagy summa miatt, nem kicsin rettegésben levén annak ígérői s kezekben is levén, ha nem Váradért is, de magok fejek váltságáért és állapotjok conserválásáért

örömet fizettetnek, a kikkel lehet. Én soha nem tudom honnan lehet pedig; mert Erdélyre, partiumra tudom most Erdélyben eleget vetettek. Idegen ember mostani állapotban csak simplex kölcsönözésre, hogy pénzt kiadja, nem hiszem, hanem ha jó securitással Erdélyben várakra; de mindezekhez is idő kívántatnék. — Nem értheték még bizonyost, ha Palatinus U. küld-e németet Váradba; Szathmárra talám, ha ma nem is, holnap beérkezik. Az oda felvaló városok vannak nagy bajban már is, úgy hallatik. — Szathmárra azt írta Barcsai Fejedelem: Magok szabadjára hagyja, ha Császár ő Felsege avagy ő oltalma alatt maradni akarnak (utána tevén) de félő úgy ne járjanak, mint Váradiak.

1660 jul. 31. Medgyes. Mostan érkezének szolgáim Erdélyből ily hírekkel: Fejedelem parancsolatjából a Vármegyékről, Székekről követségnek nevezete alatt (mely úgyhiszem záloggá vált volna, bogy azokkal, mint a királybíróval magát váltassák) emberek delegáltattak volt, kik Déváiig menvén, Barcsai Gáspár olvasta előttök a bátyja leveléből ezeket: Ha megindultak is a követek, mindjárt megtérjenek, pénzt is ne küldjenek, mert mind követség, pénz haszontalan, akárminémű hitlevelet küldjenek is, ne hidjenek, tanuljanak az ő példájából; mert egyéb képpen is, de ha Váradot meg nem veheti: Erdélyen tölti bosszuját s be megyen. Mindenek takarodjanak erősségekre és elegendő élésekkel készítsék magokat. A két öccse is, Bethlen János, Lázár György Dévából minden javokat és a felszedett pénzt is takarítsák Görgénybe és azt muniálják erősen. Javalja azt, hogy az ország hada szállana Mezszes alá, talám azokat ott, imitt a németiséget érezvén, tartozkodnának. A követek mondták erre: Kltek, kik most a hazának fejei, szálljanak ki s mi is országul kiszállunk. Gáspár azt felelte: Ő bizony nem száll, csak oltalmazhassa maga fejét; elegen vannak urak, főrendek az országon kívül, menjenek be s ha kell, a hazát oltalmazzák. Haller Gábort magát is írta a Fejedelem, mellőle elfogták, s elvitték, nem tudja hová. De mások ugymondották a Pasa Akmurzának ajándékozta legyen.

Stimulálnak némelyek, hogyha lehetne, mennék be s mozdítanék valamit, de magánosan kevés fundamentumot látok, hogy Erdélyből felkelhessen ember, mind azáltal, ha miben mód lehetne, hazámnak, nem fejedelemségért, bizony örömet szolgálnék. Ha

pedig Fejedelem változásért is kellene cselekedni, úgy áldjon meg Istenem, klmed maga vagy szerelmes gyermeke promotioján tökéletes szívvel igyekezném, csak kldnek akaratját érthessem, megnyugodt elmével legyen aziránt is bennem. A partium nevével való beküldést én uram sok okokból javallom, azon legyen klmed, el se muljék.

1660 aug. 4. Medgyes. Az én elmém nem jár ott, hogy töröknél való sollicitálással, tractával, adóval kellene B. A. (= Barcsai Á.) állapotját elrontani s változást keresni, mert keresztyén léleknek utja arra nincsen, hanem két casusokra vigyázzván:

1. Ha a török megidegenedvén, B. engedne mást uralkodni.

2. Ha német elegyednék a hadakozásba és akarna mást promotealni.

Az első casusban is klmdnek látnám jobb módját, mint akárkinek.

A másodikban is, ha erdélyi embert és nem pápistát, Császár ő Felsege is elhiszem kldet inkább promoteálná, mint sem másokat és így akármelyik casusban is, úgy áldjon meg isten, mind kívánója s mind igen csekély erőm szerént segítője lennék kldnek és szerelmes gyermekének előmozdításának. Mert az ur isten ne boldogítson, ha vagyok affectalója magam részemre.

Aug. 17. estve. A Barcsai Gáspár és Bánffi Zsigmond Uramék hirei, félek, hibások ne legyenek; ha nem parancsolnák, egy nap sem merne mulatni a Pasa Várad alatt.

Aug. 18. Medgyes. Nekem úgy hozák: Portáról jött csauzzal Csepregi Mihály menvén Váradhoz, Sebesváranál beszédjek úgy volt; megparancsoltatott, Erdély ne bántassék, csak Várad és a Sumjo vétessék el; én el is hiszem; ha Isten elő bocsátja őket.

1660 szept. 2. Medgyes. Az erdéli atyafiaknak hamis lelkű processusokról írnom nem szükséges. Palatinus uram nekem is azon tenorral irt, mint kdnek. Azt a scrupulust igen könnyű lett volna megorvosolnunk, csak ne mulatoznak vala. Az Erdéli török lelkű emberek pedig soha nem akarák a kereszténységet requirálni; a mi későre és mit cselekedének is az ideki valók, nem az övékre, hanem a Magyarországi vármegyék instantiájára cselekedék. De itt is betelik a mit eleink megtapasztaltak volt károkkal, hogy *longum consilium, tardum auxilium perdidit Hungariam.*

Ugylátom uram, Várad megvétele nyakát szakasztja minden efféle tanácskozásoknak. Várad táborról írott Naláczai István leveleinek pariajat olvastam sub dato 26 és 27 aug., hogy immár akkor megvolt ígérve, a zálogok is meg voltak; már nem remélem Váradot, csak oltalmazhassa Szathmárt és a többit a német. Hétfőn jött el szolgálom Palatinus uramtól, igen lassan van az egészség dolgából.

Szept. 4. Medgyes. Elfelejtethetlen, siralomra méltó veszedelmét Váradnak követi hazánk utolsó veszedelmének is félelme, melylyel miképpen fenyegette esküvéssel Ali Pasa az országot, tudom párját eddig kldnek megküldték Erdélyből. Ugy is látszik, nem vesznek össze az erősb nemzetek egymással, hanem csak mi rajtunk marad a veszedelem. Nem utolsóbb jele Isten haragjának, midőn az oszlopokat is elszedegeti; azok közt ha igaz, Palatinusnak is halála, ki nek híre futamodott; mondatik, de én látva hiszem azt, hogy az armada Szathmárhoz szálljon. A mi Erdéli atyánkfiai immár mostan talám kdt is avagy csak az urfiát, ha kdt nem kívánják is farszítani, fogták kívánni colloquiumra, engemet is hivatnak cum assecuratione valamely közhelyre . . . Ha az előtt nem kellettem, sőt üldöztettem, mig hazánk vala, akkor mikor azt elvesztették, ők is nem birhatják, én miért bolondoskodnám közikbe elegyedéssel. Hanem kell cselekednem azért a község előtt, ki eddig nem volt nekem gonosszal, ne vádolhassanak, hogy csak beszéddel is, nem hogy egyébbel, nem akartam szolgálni hazámnak. Én azért, noha bizony betegségem miatt félve, holnap megindulok, és ha irások szerint való közhelyre eljönnek, szemben leszek velek. Csak paripán megyek.

Szept. 13. Medgyes. (Kivonat.) Nem ment el. Mert Bánfi Dénest a Palatinushoz küldötték, hogy utjában vele is találkozzék s beszéljen; e miatt akadályozva volt. Nincs reménye, hogy sikerrel járjon Bánfi Dénes a Palatinusnál, mert nincs elég erejek, idejekorán nem kérték a Császárt, s most is csak kényszerűségből; recompensatiot sem ígérnek a Császárnak, hanemha a német magán erejével megoltalmazná Erdélyt — Bethlen János levele szerint, nem lennének hálátlanok, «mi anyit tesz: megköszönnék talán, de még akkor is ők praescribálnának feltételeket, magoktól pedig hogy valamit birzenkedjenek, a mint Váradért, ugy az egész hazáért is, nem művelik».

Haller Gáborról a vasat levették; a Fejedelmet a Török azzal

biztatja, csak a summa legyen meg, elbocsáttatik, Erdély sem bántatik.

Palatinus hívja Keményt consultatoria. (Ezt mással íratta, nevét maga.)

Szept. 20. Medgyes. «Ugy áldjon meg Isten a magam privatumimba erővel vonszanak ki házamból. Szamári oktalansággal, asszonyemberi együgyűséggel hivalkodva nem nyöghetem sokképen való istentelenségeket. A publicum, mivel másoknak is fáj, ha akarják, abban annál is inkább tartozom s kész leszek szolgálnom; ha nem kell, csak magam dolgában csinálhassak valami securitast, én nem gondolok vele, akárki uralkodjék. Mert haza fija hazámban hostiliter nem megyek; de ha úgy fogadnak s tractálnak, a mit Isten mutat, abban kell eljárnom, kldhez tartozókra pedig, mint magamra vigyázok.»

Felesége beteg, kéri Rédeit, hogy küldje hozzá Sélyeit; ha ő nem jöhet, Basiriust és ha ő sem, küldjenek orvosságokat s recepteket.

Hallja, hogy Máramarosban hadat gyűjtenek a fejedelem számára, s tudja, hogy egyéb parancsok is származni fognak; hiszi, hogy azt cselekszi maga Rédei, fia s az ő alattvalói, a mi illő s kéri is arra, hogy ne tapasztaljon általmára való dolgokat, mert intentioján kívül csak Isten tudja mik következhetnek az ő (K.) bemenetelének alkalmából; kis szikrából néha nagy tűz.

Szept. 27. Medgyes. Most irák Hadadból, az fejedelem már utban van. Mi fog utána következni, az idő megmutatja. Kételességből holnap megkelletik indulnom, ha az ide hátra történhető szükségben kldet embereim requiralják, szokott jó akaratját ne vonja meg kérem.

1660 okt. 17. Begány. A Székelység tumultuálódása még is fenn van. A Fejedelem most convocaltat mind hadat, gyűlést és falusi bírának insurrectiot parancsol, mondják törökért is küldött. Engem, sem fiaimot itt künn levőket, senkit nem hívatott külön.

Okt. 20. Medgyes. A Székelyek, ha vehetnének biztatást, nem könnyen hódolnának. Bethlen Farkast várja Tokajból és Patakról. Teleki és Zicsi a Kemény eljöveteléig vissza nem érkeztek Tokajba.

Nov. 1, 4, 6-án Medgyesről ír terjedelmes leveleket Rédeinek birtokai pusztításáról, a töröknek és az erdélyi török pártnak

iránta való ellenségesedéséről, üldözéséről, s alattvalóinak elidegennítéséről, hódoltatásáról.

Nov. 14. Medgyes. Tököli harmadnapja Józsefházánál ment el, besiet Erdélybe; Rozsalyba várták, nem ment. Szaporodnak Erdélyben a grófok.¹⁾ Már néhány felől subordinatus emberek által engemet csendesit, tartoztat, mert fél, csuda híreket visznek felőlem, tudom jól, csal; mikor tractal maga is irogat; most Kővárvidéken és Érmelyéken is hadat fogadtat, tudni való, nem törökre; Palatinushoz Basa Mihályt, Császárhoz Stepán Ferenczet küldte. A Szekelyek tractája, én ugy tudom, csak színes, mig válaszok megyen Palatinustól és Császártól, a hová levelek mentek. Én a kire látom hajlani az erdélyi állapotokat, lelkére kényszerítem kdet, hivassa ki az urfiját sietseggel valami pratextussal. Én is szívvel kívánnám, hogy keddel szemben beszélhetnék, oda mennem, vagy kld ide. Szathmárra több német jó. Ali Pasa elment, Palatinus is felindult.

1660 nov. 17. Medgyes. «Nyilván van kdnél, miképpen igyekezik engemet Barcsai Fejedelem egész familiástól elrontani, gyalázatos, káros injuriakkal illetvén, s hát még tovább mi léssen, ha megállapodhatik, in privato ez előttem; quo ad publicum, hanem ha titokban, de én semmi securitást nem látok lenni a haza megmaradásában is, és arra inkább hanyatlani, hogy egy cseppig kiürítessék Erdély minden értékéből, az alatt a némettel dolgát elvégezvén, azután csak könnyen Pogányság ülje meg Erdélyt. Im megfojtá az embereket abban is, hogy gyámolt keressenek keresztyénség között arra, ha ugyan securitást nem ad a török, sem nem könnyebíti terhét a hazának, legyen kihez bizniok. Az első magam privatumiban böcsületem oltalma mellett a halált kész vagyok subealnom; gyermekim, nemzetem nyomorgatását is hivalkodva nézmem, keservesb a halálnál. A publicum, ki nagyobb ezeknél is; ha római Császár törökkel összevész, Erdélyt hátra nem hagyja, ott oly dispositiokat fog tenni, mint Csehországban, Morvában, ha nem per pacta megyen a dolog véghez. Ha német felhagy Erdélyen, török üli meg. Meg vallom szorgoztatom Erdélyből régen. Eddig mind csak vártam s hallgattam, már nem tudok, mit mivelni; mert ha

¹⁾ Rédei Ferencznek is 1659-ben adott Leopold császár grófi diplomát.

nem szerzek securitást magam dolgában, opprimáltatom; ha a publicumnak nem szolgállok is, nagy számadás Isten s világ előtt. Im a minapi írásomra is nem jöve semmi válaszem, subordinált másokat is és irogatnak, de csak csalárdság minden dolog; úgy hitettem magammal, hogy római Császár nem contemptálná az Erdélylyel való tractát, ha volna kivel, de privatus ember azt nem teheti, országnak nem engedtetik. Mit cselekedjem azért, Istenért, lelkiért kérem tanácsoljon kd. Pénteken estvére jöjjön válaszem, mert akkorra várom néhány felől emberimet; a késelemben is félelem van sok okokból; de azért is, mert Szilágyságon, Érmelyéken, Kővár vidékén mindenütt hadakat fogadtat a Fejedelem; azt tudom, nem török ellen, hanem keresztény ellen. Az urfi kijövetelét óhajtom.»

1660 nov. 30. Vásárhely. «Az ide bejövetelünkben történt dolgokról írással kdét nem terhelem. Szejdi Gáspárnak, kit szegény haza nevezett, alias Barcsai Gáspárnak tyranydesétől kd már ne féljen. Sztojka kk. jóakarójára legyen vigyázással, ne mozdíthasson hátunk megé valamit, vagy törökhöz ne mehessen. A Fejedelem leveléből olvastam, kit most irt Görgényből, Rhédei László uram írta: Nem Császár akaratjából jöttembé, német velem nincsen satb. Kérem ő kglmét, tartoztassa magát efféléktől, legyen vesztegségben. Én bizony igaz atyjafia és szolgálja vagyok kegyelmeteknek, ne taszítson el magától.»

1660 decz. 12. Régen? Barcsai Görgényben, s embereinek a gyűlésig az udvar és majorházakhoz való járások megengedtetik s Barcsai szükségére a miszükség, vihetnek, csak városon s egyéb helyeken ne kalandozzanak. Levelek küldözése — hírnélkül — nem engedtetik

Decz 13. Régen. Telekinek. A regalisokat a Cancellár elkészítette, subscribaltassa és hozza el magával

Decz. 14. Régen. Rhédeinek. — Legsürgösb dolga a regnicolák egybe gyűjtése. Nem néz a maga promotiójára; valami forma regimen alatt és akárki személye alatt találja az ország maga megmaradását, ellenzője nem lesz; az egy mostanit (Barcsait) mindaz által, hamiben lehet, örömet kívánná impediálni.

Decz. 26. (Régen v. Vécs?) Telekinek. Im érte kd Bethlen Gergely uram írásából a várbelieknek cselekedeteket. Kd a Feje-

delemnek és több várbeli fő rendeknek categorice mondja meg és protestáljon arról, hogy ezentul több puska fog lenni körülettek, melyről ezentul tesztek is dispositiot, csak kegyelmed és a követekek visszatérését várom. Azomban az assecuratio kívül cselekedő alkalmatosság alatt — ha lehet a kölcsönt adja vissza öcsém urannak. A kikhez katonák közül suspicio lehet, fogassa meg Bethlen (Gergely) uram, s küldje ide, ölessük az ebeket.

1660 decz. 28. Vács. Rédeinek. A fejedelemhez most vannak a követek Görgényben országtól, voltak nálam is; állhatatlan természeti mire fakad ki, a választétele megmutatja; azt tudom megbánta a fejedelemség letétele felől való oblatioját; fél pedig az ország is erővel levenni, mindazáltal ugylátom elméjeket, nem könnyen hagyják hazudni.

1661 január 2-án Régen. Nejét Lonyai Annát értesíti megválasztása felől. Barcsai elbucsuzása volt az ó esztendő utolsó napján, 1660 decz. 31-én; a választás 1661. év január 1. napján. (679.)

Kemény János értesíti Feleségét fejedelemmé választása felől.

Édes Feleségem!

Tudom jól, hogy az én Istenemtől világi dolgokban semmit szivesebben nem ohajtottam, mint hogy veletek együtt csendes életben tölthetném el hátra levő kevés napjaimat és szolgálhatnám Istenemet. De nem engedék a gonosz lelkű emberek ezelőtt, mostan pedig az én Istenem im ez szegény és utolsó veszedelemben forgó hazának gondviselésének súlyos terhét téve fejemre, nyilván van mindeneknél, mely még boldog időben is mely bajos lett légyen, nyilván van mindeneknél; menyinyivel inkább hát mostan. De mit tudok tenni; mert embernek hazájáért nem méltóságos állapotban, de barompásztori alacsonyságban is kellene szolgálni, nem csak tereh viseléssel, hanem élet elfogyásával is pedig s a mi ennél is nagyobb, midőn tudom, hogy minden hivatal Istentől van. Ama nevezetes három dolognak pedig igazgatását ugyan kiváltképpen magának tartotta a felséges Isten: házasság, hadverés, Fejedelemség állapotját: engednem kelle Istenem rendelésének és hazám kívánságának, ugy vezérelvén Isten sziveket az országnak, minden rendeinek is és azelőtti Fejedelemnek is, hogy ő klmé

szabadakarata szerént, minden kérés nélkül, a mint ezelőtt is igen sokszor, úgy most is megkénálá az országot fejedelemsége letételével s le is tevé ő kinek succedálván inkább az a kívánság, mint nekem, hogy nyugodalmas életet élhessen, bizonyos jószágokkal akara megelégedni és így az egész ország régen nem hallatott egységgel adák reám e terhet. Van a felséges Istennek titkában, veszedelmünkre leszen-e mindországhostól, vagy pedig méltatlan eszközévé akart ő felsége tenni, hogy e szegény haza gyarapodást vehessen. Az ő szent akaratjának kell beteljesedni. Félelmes állapotunk van igen, mert megdühödött ellenünk a pogányság hatalmas ereje, elhagyattattunk minden nemzetektől; némelyeknek csufai, másoknak csudáivá löttünk; de nem rövidültek meg az irgalmas Istennek kezei, az egy jó jel látszik: az országnak nagy egysége, melyre mint Isten munkájára remélhetünk áldást. Közvelvő félelmes hiveink még istennek hála nincsenek; immár egyéb dolgainkhoz látunk Isten kegyelméből. Ezeket így akarván értésedre adni édes atyámfia, segítsétek Ti is isten előtt való esedezésekkel, az ki legyen meghallgatva és tartson meg is benneteket jó egészségben. 1661. 2. januarii Régenben.

P. S. A Barscai uram elbucsuzása lön az esztendőnek utolsó napján, az választás ez esztendőnek első napján. Istentől minden jót kívánó atyádífa. Kemény János. Nekem kedves Feleségemnek Nsgs Lóniai Annának adassék.

1661 január 7. Medgyes Lonyai Anna értesíti Rédei Ferenczet, férje megválasztása felől.

1661 január 12. Régen. Kemény írja Rédeinek, hogy fél Zolyomitól. «A török örömet keres instrumentumot, Barscai helyén ki elrontsa a hazát. Már Belső Szolnok vármegyét is hódoltatja. Zolyomira nézve Dévától is tartok. Még Brassó is Fogarashoz igen hunyorit, noha brassai követek consentiáltak. Ákos maga, úgy látszik, megcsendesednék, csak mások ne izgatnák.» Lubi-nyeczkit hivatja magához Rédei által, hogy jöjjön el szolgálatjára, úgy *Basirius*¹⁾ is.

¹⁾ Basirius Izsák I. Károly angol király udvari káplánja, Károly kivégeztetésekor Franciaországba menekült, később missionarius Konstantinápolyban s a galatai reformátusok papja. Itt ismerte meg Barscai Ákos

1661 január 16. Régen. Rédeinek. «Portáról csauz érkezett országnak szóló levéllel, a pénzt sürgetik s ígérk segítségét az országnak. Ali Pasa is hasonlóan ir, neki is itt embere van, Szinán Pasának hasonlóan. Havasalyi, Moldvai levelek és emberek is érkezének. Ugy látszik mind csak az állapotokat vizsgálják és ha egyességben találak, Barsai uram személyiért nem háborgatnának, «csak fizethetnénk. De tartok igen az egyenetlenségtől. Zolyomi uram még is félrevonszon és törökkel tractál. Barsai András Fogarasban keménkedik. Baresai Ákos urammal nagy atyafiságban élünk, mindenféle leveleket, olyakat irogat, magam is jobban kívánni nem tudom, meddig tart a sinceritas? isten tudja.»

1661 január 19. Szász-Régen. Rédeinek most már hivatalosan ir. S hivatalos pecsét alatt, hogy a bejöni akaró lengyeleknek legyen segítségére, mert megengedte bejövéseket. Károlinak, a német generalisnak is irt ez ügyben salvus conductusért.

1661 február 5. és 9-ről Radnotról ir két levelet hivatalos ügyben Rédeinek.

1661 február 21. Radnot. Ugyan ő Rédeinek. «Zolyomi uram, a mi későre lehet, feljövén, megegyeztünk ugyan, mindazáltal ughiszem, detegalni fogja kd előtt is a mit előttem sem tagadott s mind töröktől, magyartól énis értettem. Oly igen apprehendálta ő klme a fejedelemség állapotját, hogyha azt elméjéből ki nem kovácsolja kk, az a persvasio vagy engem vagy ötöt elveszti; mert ha azelőtt nem férhetett hozzá, midőn nekem is nem kellett, már én a megöszült szakállal sem cedalnóm, sem társat szenvednem nem akarok különben, hanem ha hazám s magam veszedelmével leendő kényszerítésből; ha azért magát alkalmaztatja, nem ura, nem bátyja csak, hanem ipja helyén leszek. Hahol pedig tovább is dclzegeskedik, Isten s világ előtt nem leszek oka a mi köztünk történhetik. Ezeket in confidentia

1655-ben mint II. Rákóczi Gy. követe s a fejedelem megbizásából meghivta a fehérvári kollegium professorának. 1657—58-i zavarok elől Magyarországba vonul s itt tartózkodik, mint Rákóczi Ferencz nevelője 1661 májusig. Ekkor II. Károly visszahívja Angliába. 1661 szept. 22. irt levelében buzdítja Keményt, hogy fogjon fegyvert.

jelentem kdnek, akarván megelőznöm veszedelemben gázlását; a török biztatás vízreviszi.»

Február 28. Radnot. Rédeit kéri, hogy Sztojka Simon dolgaira vigyáztasson, mert aligha immár is Zolyomi mellé nem adta magát.

Március 11. Radnot. Rédeinek írja: Barcsainak töröknél igen be van téve kapuja. Kdnek in confidentia irom a confirmatio nekem megigértetett; de a fővezér irásában nehéz a conditio. Ali Pasa subordináltatott és igiri magát interpositiora s végbe is vitelre, csak a pénz legyen meg, tanácsát is küldte, miképpen irjak neki, kit beküldhessen portára; derek ember követje van most itt. Ha a keresztény világ nem akar succurralni, nem tehetek róla.

Március 28. Radnot. Rédeinek írja. Chán maga ki nem jő; Moldvai vajda csak hadat ígért, maga elakarná kerülni: Havasalyi vajda, titkosan jó keresztény, kételenségből ha mit cselekszik. Már ez ujság és a töröknek adandó bécsi válasz mutatja meg, mint indulnak a dolgok.

1661 márcz. 31. Radnot. Rédeinek. «Én is még nyomorgok ilyen nehézségek között u. m. szegénységben, mert bizony gazdagabb voltam rabságomban is, mint Fejedelemségemben: Másik a külső ellenségnek rettegése; harmadik a benn levő áruló hamis lelkű népnek istentelensége közt. A török biztat, de a conditio, ha nem remittaltatik, nehéz. Noha biztatnak, de isten látja sziveket, mert másfelől egész Partiumot és Belső Szolnok Vármegyét, Halmágy, Körösbánya vidékét hódoltatja. Fogarast feladák a benne levő árulók. Barcsai uramat Segesvárig bocsátottam volt, onnan emberét küldé az öcscséhez, ne veszesse ötét is, most visszament Görgénybe, nyughatatlankodik elméje, sokképpen mesterkedik. Most Tököli uram derekasb pátronusa.

Moldvában Lupul Stephan van székben, Constantin kinyomattott veszedelem nélkül, de lengyelországra ment. A másik vajda syncerus hozzánk. Ali Pasa tractálja most a mi dolgunkat pénz és confirmatioért, annak kézhezvételiért igen erős hit alatt kívánja, hozzája menjek.»

Ápril 5. Vács. Rédeinek. Meghívó ápril 23-ra Beszterczére gyűlésbe.

Ápril 7. Vécs. Rédeinek. «A vezér azt kívánta, magam menjek, és Portán vegyem fel a fejedelemséget hozzávaló eszközökkel s egyik fiamot zálogul hagyjam. Másfelől Ali Pasa subordináltatott és ő azt tractálja, csak ő hozzá menjek, igen erős hittel assecurálván szóval azt izente, az ajánlást tegyem ugyan hozzámenetelemről, de csak a pénz legyen, elszerzi a dolgot. Mint succedal a töröknél a dolog, Isten tudója, de én ugy itélek, vagy szép szin alatt csalni akarnak, avagy féltnek attól, keresztyénséghez ragaszkodom s azért kedvezni fognak ideig; de én tudván azt jövendőre is nem állandó javára a hazának s magamnak is lenni az ő ajánlásokat, fundamentumoson nem bizhatom hozzájuk. Másfelől mint Bánffi uram írja, *declaralta ő Felsége a protectiót*, csak alkhasunk. De tartok attól is, megelőzi a mi tractankat a török; azonban tartok még a szászságnak is fluctuálásától. *Ezeokról kell lenni consultationknak a gyűlésen.*

Fogaras istenkegyelméből már kezünkben. Havasalyi vajda és apja is igen jóakaróink. Ali Pasa is nagy ajánlásokat teszen. Ákos uramék elméje, nyelve nem nyugszik; nem is hiszem sokáig megalkhasunk együtt. Isten s az idő megtanít, Tököli urammal vannak nagy tractában.»

Május 7. Teke. Teleki Mihálynak, Bécsbe küldvén, Salvus conductust ad.

Május 8. estve későn (Vécs?). Teleki Mihály és Kászoni Mártonnak:

«Bánffitol érkező levelek, azokra kelle választ tennem, nem repetálhatom a dolgokat, megérte ott fenn is. Az Istenért siessen a mint lehet kedtek. Fel jutván, ha megjobbul, de a Páter (Kászoni) hozta resolutiónál gyengébben írják mostan az állapotokat. Csáki uram a levelek küldésében fogyatkozást tett, nehéz panaszszal írják. Kd caute procedáljon, mert a miket kk aperiál, előttök megyen fel a hír.» (679).

1661 május 12. Vécs. Bánffi Dénes és Kászoni Mártonnak.

Itt a dolgok nyúlnak s nehezdednek; tegnap két rendbéli embereim s leveleim érkezének Nandorfehérvárról Kálnoki Mihálytól; 24 és 27 ápril indultak, akkor még Ali Pasa hadaival helyben volt, Szejdi Pasa súlyos beteg volt.

A mely Csasz Pasát minap Ali Pasa hozzám küldött volt,

azont Portára is mellettünk szívesen törekedvén, de haszontalanul, melyet mind Portáról, havasalföldéből, Nandorfehérvárról egy nyomon adnak értésemre is, és irta klmed is Bánffi Uram.

A vezér szavai ezek: ha az ő tötte fejedelem meg nem maradhat, tatár Chan Csirakia hogy legyen (mivel van is antipatia köztök alattomban) és némethez vonó embert semmiképen nem engedi, hanem az ország engemet vagy megfogjon, vagy ki üzzön és valakit teszen, azt confirmálják.

Ezen dolgot már ő felsége előtt is, Erdélyben is praktikálja a törökség, kifelől nekem ilyeket irnak, nem magam inventioja, keresztyn hittel irom klmeteknek.

Azon Csaus Pasát küldték fel Császárhoz ő felségéhez, ki maga is nekem titkosan izent, mert jól megcsináltam vala, hogy mind három helyeken a dolgokat megvizsgálja, kémelje és immár mostan csak annak relatiojától várnak.

Ha azért ő felsége azt mondja: Az országot ne bántsátok, Kemény Jánost nem oltalmazom, ott mindjára actum erit de me; ha pedig ő felsége protectioját veszik ezekben: vagy szépszóval próbálnak, hogy magokhoz vonhassanak, vagy úgy nyulnak hozzám, elébb elrontsanak, minekelőtte a protectio érkeznek.

Azt írja Kálnoki: ha szépszerént cedalok, se magamnak, se gyermekeimnek és javaimnak bántodások nem leszen; de a ki successor leszen, hogy közikbe menjen a confirmatioért és fel üljön mellettek az országgal együtt, azt megkivánják.

Azt is írja: Az Ali Pasa kiaja audientiára hivatván, ezeket mondotta: Ird meg az uradnak, szerezzon hitelt magának, mint Bethlen Gábor, velünk együtt üljön fel, vágja a hitetlen németeket; ha Váradot elvettük, az helyen többet adunk, Kassa, Szatmár, Ecsed legyen övé; az adót is ugy megadhatja, kevélyek lesztek, a tollat feltehetitek; ha azt nem miveli, mást tesznek, nem szenvednek.

Summa: Csak az ő felsége resolutioján áll, melyik uton nyulnak hozzánk. Ezen akarják a tatárt által vinni.

Énnekem kltek azt irta, mondotta: Mind személyemben s mind az országot protectioja alá venni megígérte ő felsége, mihelt a plenipotencia és várakba praesidium bevetele meglészen; én effectuáltam. Ezzel inducaltam az ő felsége resolutiojával a szegény

országot: de ime klték azt írá egy czedulánkra, a presidium és mellém is bizonyos számú had jó. Hatszor is irtam, semmi sincs. Oly conditiokat præscribálnak, kiből csak elmulása következik a dolognak. Hiszen azokra való gondviselés nekünk jár bőrünkben.

Ime már eljönnek a török követek, levelek az országhoz, parancsolván, álljanak el mellőlem, sőt támadjanak reám, tul el jó a tatár, oláhság s sziliztrai had, az ország azt kérdi, hol a császár protectioja. Nincs, akkor mindjárt redeálnak a törökhez s még reám támadnak.

Nekem uram ez extremitásban vagy minden kívánságira a töröknek hajlanom kell s véteni kereszttyénségnek, vagy bolondul, erőnélkül periclitaltatnom magamot, országomat. Az utolsót az ország nem miveli. Én leszek oka, ha jó indulatjok másra változik.

Zolyomi felől most irják bizonynyal közibe várják, el ismegyen és valamit akarnak, mindent miveltetnek vele. Azelőtt is már Ilyét, Branicskát, Dévát oda igérte volt, ő felsége birodalmából kézre nem vehetém is. Irtam Heisternek, Homonnai Uramnak is, eddig semmi haszna. Emellett tartok attól is, a nálam forgott s most felment Csausz Pasa által vádoltatom ő felsége előtt, mivel kltetek által lött intimatiok szerént szép szót, ajánlatokat kellett irnom s mondanom, de azt oly conditiokkal, hogy el állhassak mellőle. Azért arra vigyázzoa klték, mert bizony szivemet tiszta sinceritásban tartottam ő felségéhez s kellett dexterizalnom és prolongalnom az idő előtt való declaratiot.

Klmetek azért így értvén az Istenért nyerjen cathegerica resolutiot, ne vesszek ily nagy reménség alatt; vegyen informatiot is klték és tudositson mit cselekedjem. Ha őfelsége azt mondja: renunciáljak, mert nem protegal, nincs erőm magamtól; ha azt mondja, ne, bizony vért ontok érette s oltalmazom. Interim előbbi irogatásim instructioim szerint ad minimum avagy csak in statu privato is hogy lehessen securus többekkel együtt ő felsége klmesége felől birodalmában, procurálja klmetek. Éjjel nappal tudositson klmetek minden szükséges dolgokról és vezérelje Isten minden jóra klteket. 1661. 12. máj. Vécsen. J. Kemény.

Május 13. Expedialtam az étekgogót. Az Urakat köszöntsekltek. Lupul bizonyosan meghalt.

Mint ezelőtt is irtam, ha eltökéltették a hadakozást, bizony a conditiokon meg nem akad a dolog; ha pedig nem, csak elmulásra való alkalmatosság leszen; Nem leszen elhidjék fejedelemség nélkül Erdély én kivülöttem is; de bizony vagy török, vagy oly törökös lesz; nem miséznek a paterek biz Erdélyben csak ugy is mint eddig.

Kivül rájegyezve más kézzel: Ez utolszori levele urunknak, Sámsondi hozta s Váradon ért el hajnalban 19.

Eredetije a Teleki-leveltárban, 3505. sz. a.

Máj. 16. Vécs. Rédeinek. «Én mind adó, summa, magam közükbe való menetelem felől a pogányságnak elég igireteket tettem vala; de mivel a haza s magam securitásának előljáró conditiojával offeráltam, ahhoz képest nem kedveltetett. Függe a dolog Isten után attól ha a keresztyénség oltalmát látják; ugy ha kedveznek, külömben veszedelmünkre igyekeznek. — A vármegye szokott hadait tartsa készen kltek, de várjanak parancsolatunktól indulás dolgából. Török követ van Bécsben az Erdélyi dologért. Maig még mind Oláh, tatár török hadak helyben vannak.»

Máj. 25. Radnoth. Rédeinek. «Kálnoki Mihály megérkezvén Ali Pasától, 13 praesentis költöztek által a Dunán együtt. Szidi Pasa kaftánoztatott Szerdárságra Erdélyre. Az irás és izenet ezek: 1. Eddig nem vétettem, nincs nehézség reám, törekedtek, de meg nem nyerheték a portán; azért mutassak engedelmességet, a fejedelemséget tegyem le, menjek ki, azután bejöhettek, békével lakhatom. 2. Az ország válasszon fejedelmet (ezen renddel nevezvén) akár Zolyomit, akár Rhédeit, akár Haller Gábort, akár Bethlen Jánost, akár tégedet (azaz Kálnokit és akárkit egyszóval). 3. Az a választandó fejedelem menjen mindjárt csak huszonötöd magával hozzájok, ott leszen zászló, bot stb. 4. A három nemzetből, nem mint eddig, hanem a fejei, mindenikből tiz—tizenhat menjen. 5. Az ötszázezer tallér a két esztendei adó egyszersmind vellek vitessék. Igy leszen a megmaradás külömben elpusztítatunk. Ezek pedig ha meg lesznek, a határ eligazítottatik, mely leszen Belső Szolnok Vármegye és Halmágy tartómánya . . . Ha Isten nem könyörül rajtunk és ha megcsalattatunk a keresztyén nemzetek-

ben is, végső búcsút kell vennünk Erdélytől, mindazáltal non sunt abbreviatæ manus Domini (Az ur kezei nem rövidültek meg IV. Móz. XI. rész. 23. vers). Lelkére kérdettem Kálnokit, ha csak az én személyemben áll-e a haza megmaradása avagy veszedelme? Azt mondotta, semmiképpen nem, hanem akárki legyen, de az említett conditiok nélkül csak elveszünk. Független látom attól, mi válaszszaal bocsátják a török követet Bécsből. Zolyomi Uram felől ott az a hír, maholnap köztök leszen és Székelyhidát is, mint öséről maradtat, oda ígérte.»

Junius 8. (Szász) Medgyes. Rédeinek. «Zolyomi ott lételet javallom, mert tudom rosszra nem tanácsoltatik. Már tovább, ha halasztja mellénk jövetelét hazánknak ily szükségében, kitanuljuk indulatit. Barcsai Uram dolgai naponként világosabbak; a vezér jó indulatjának megváltozása óta nem csuda, mert hite ellen ő corumpálta, elveszi jutalmát.¹⁾ Nem tudom mi okból, de az oláhország és tatárság indulása meg csökkenék; a Vajdák szegények mindenik jól affectus, menyire a kételességtől férhetnek a dolgok. A pogányság dispositioja arra látszik collimalni, hogy a vaskapura jüjön és Székelyhidát is obsidálja.»

Junius 15. Radnot. Rédeinek. «1. A két hadnak fel ne üljenek, hagyja meg. 2. Bucsaországban circiter 4000 tatár megyen a Duna mellett fel és Tömösvár felé. 3. Ali és Szejdi Pasák 1-ma junii szállottak Tömös várhoz. 4. Gyalogság feles jü Portáról melléjük. 5. Az utakat Vaskapuig meg csinálták. 6. Postánk által decláralták magokat mind reánk s mind az országra; nem kell sem pénzek, sem hüségek, eleget hazudtak eddig.

Az odafelvaló dolgokról nem irok, tudom kd érte, a biztatás jó, csakhogy késő és csak magokra vonással hamit segítenek hamarjába, addig mi történhetik, Isten tudja.

Mi im csak ki szállunk. Erdély vezérségét Ali pasának ígérték. Zolyomi Uramot kd által megis admonealom a bejövésre, egyéb-iránt ország animadversióját (büntetés) vonsza magára. Erős constitutiókat csináltak,²⁾ bizony nem mi proponáltattuk.»

¹⁾ El is vette: Répa falunál a Mezőségen, a mint Kövér Ferencz Kemény étekfógója és Váradi János, kapitánya, Görgényből Kóvárba kísérték, meglőtték.

²⁾ Lásd a Szász-Medgyesen 1661 jun. 2. hozott constitutio II. arti-

1661, junius 22. Marosujvári táborban. Rédeinek. «Az ország közt Istennek hála egyenflenséget nem ismerek, sőt mostan újabban külön-külön hitlevelekkel assecuralták a városok;¹⁾ mind a két natio vall minket minden szükséges dolgokról. Mindazáltal mind Ali pasa mind Szinán pasa irogatnak és úgy látszik, arra keresnének utat, hogy az országot a fejedelem változás felől tractára vehetnék. Egyébiránt pedig a készülétek nagy s közel vannak s úgy is hiszem, miglen a keresztyenség kászolodik, addig igyekezik mi rajtunk megejteni. Szejdi csak könyü szerrel készül a nyságon (Nyírság?) megindulni, tatárjok eddig nem érkezett.»

Junius 26. Marosujvári táborból. Telekinek és Bánffi Dénesnének. Kd Bánffiné asszonyomat is tudósítsa és maga háza népét is indítsa mindjárt szép csendesen, rezzelés nélkül. Deésen várják meg feleségemet, ki kedden indul Gerendről. Maga kld hozzánk jűjön (881e).

Junius 30. Marosujvári táborból. Rédeinek. Bizonyosan hozák, hogy már tegnap előtt az ellenség a Vaskapun által jűtt.

Julius 1. Marosujvári táborból. Rédeinek. Kéri hogy Zolyomit küldje be hozzá, semmi bántódása nem lesz. Védelmébe veszi.

1661 julius 5. Marosujvári táborból. Haller Gábor, Bethlen János, Petki István, Bánffi Zsigmond és Ebeni István írnak Rédei Ferencznek Husztra a végett, hogy értesűlvén Zolyomi Miklósnak ott létéről és hogy a váradi Pasa levelet küldött neki, kéri azért, intézze úgy Zolyomi dolgát, hogy miatta veszély ne érje a hazát, tudván a töröknek célját, hogy t. i. magunkat magunkkal elront-hasson.

Julius 5. estve, marosujvári táborból. Rédeinek. Megint Zolyomira figyelmezteti, hogy vigyázzon és Sztojka Simonra. A vármegyét űltesse fel.

Julius 9. Miriszlói táborból. Rédeinek. Ujból Zolyomi felűgyeletére kéri.

Julius 13. Miriszlói táborból. Rédeinek. Zolyomi dolgai miatt

culusát. Magyar Történelmi Tár VII. kötet 202. lap 1860. «Ha kik az haza szolgálatjától magokat abstrahálnák, azok ellen poena decernáltatik.»

¹⁾ U. o. IV. articulus és Erdélyi országgyűlési emlékek XII. k. 513—514. ll.

busul ; félti a hazát, magát és Rédeit is, mert Barcsai corrupálta s azért fél Kemény táborába menni. Most már parancsolja Rédeinek, hogy szoroson vigyáztasson reá. Már 12 napja, hogy az ellenség Hátszegzen van, táborát felette igen takarosán tartja, nem zsákmányoltat, ugylátszik vagy több hadat vár, vagy pedig a mint a hir legendez, hogy maga Ali Pasa Várad felé nyomult volna és így csalni akarnának, el akarván attól bennünket rekesztetni, se mi hátunkat ne vethetnök, se pediglen succursus hozzánk ne jöhetne és hogy két felől vehessenek bennünket. Várához Zolyomi uramra is. Már ugyhisszük más személyt is, valakit tesznek fel, vagy Szászt vagy Oláhot, azonban nem mulatják el a regnikolák között scissiot (Szakadás) hogy szerezhessenek, abban munkálodnak, kiváltképpen a Szászország között.

Julius 18. Gyéresi táborból. Rédeinek. «Az ellenség 1-a praesentis érkezett által a Vaskapun, azolta Hátszegvidékén lakott és mindent elégetett, pusztított, tegnap az égetés Szászvárosig elborította a földet; hihetőbb táborra is kinnebb nyomult, eddig tatárját várta, mely 15. praesentis érkezett. Dévát hátrébb hagyja, obsideálja-e, bizonytalan maig. Mind a hadi ratio, mind az onnan feljül levő intimatiok azt dictálván, conserváljuk, ne praecipitáljuk hadainkat: hadunknak egyik részével magunk hátrébb szállottunk; Petki, Lázár, Mikes Uraméket néhány ezerrel Szeben tájékára bocsátottuk, a hátramaradott része az országnak hadnélkül ne maradjon, inkább utánunk vonjuk, a merre az alkalmatosságok mutatják. Gondolkodással hagyja azokat hátra is az ellenség. — Bánfi Dénes uram mivel jött, in paribus megküldöttük.»

Klmes Uram!

Én szintén ez órában érkezem ide Kővárba, elég sok bajjal klmes uram, ma tizenegynapja Eperjesig postán jöven, onnan magam lovain eddig, a mikor én Bécsből megindultam, akkor a pogányságnak szegény hazánkba bejövésének hire nem volt, sőt kglis uram azt hitették volt el mind ő Felsege mind az udvarnagokkal: a török most Erdélybe nem megyen. Azonban szinte Nagyszombatnál találtam Mezeit és ottan betérvén Nagyszombatba, onnan irtam Portia fejedelemnek, Rottal uramnak és Érsek uramnak. Azonban a Patert szolgálímmal Pozsonyban hagyván kglis uram, hogy szekeren jűjenek alá (Csáki uram után várakozván az

utbeli securitásért), a Paternek instructiot irtam, hogy az én levelemmel postán menjen fel Bécsbe, neki már ismeretsege is lévén, inkább segíthet, cselekedte-é meg, nem-é? nem tudom; de azt hinném inkább, meg cselekedte. Érzsek uramnak irtam, költséget adjon neki, mivel az magunké bizony elkölt volt már jó ideje. Továbbá mire verekedhetett, kls uram, nem tudom, nem érthetvén a dolgokról semmit az utamban, jóllehet az estve Heiszter urammal is szemben voltam, de neki sincs még semmi resolutioja azokról a hirekről, vár minden órában.

A mi a dolgoknak fundamentumosabb részét illeti, kls uram, azokról Ngdnak rövideden irhatom: Ő Felsége elébbi klmes resolutioja szerint az országnak és Ngodnak tett klmes ígéretében éppen megmaradott, melyről pro majori securitate sok bajoskodásim után írást is ő Felsége pecsété alatt vettem. Bizony dolog klmes uram, hihető és keserves dolog is szegény hazánkon a mi megesik avagy már esett is némely részén; ha az ő Felsége szava, írása és minden nagy embereknek hűttel való assecuratiojok az egész világ előtt homályt nem akar szenvedni, lehetetlen Ngsd meg ne segítsék most, ez már Istennek hála nem oly korban van most, mint Rákóczi urunk és más idejében; csak az ország legyen állhatatos, ugysis már ő Felsége beléelegyedvén, ha valamely része az országnak vagy városok törökösködnének is, nem fog akadályára lenni a közönséges jónak csak magoknak inkább veszedelmet ne nyerjenek azzal. A német gyalog, Heiszter uram azt mondá, vagy holnap, vagy holnap után bizonynyal érkezik Szathmárra, csak Nsgd commissiariussi ott legyenek és legyen dispositio vitelekben, azok sine omni ulteriori difficultate megindulnak Nsgd s a szegény haza szolgálatjára, a holott pedig ő Felsége már németségből álló bizonyos számú emberét Ngdnak adta talám: elég jele lehet, többet is adnak, és ha mint fennebb is íram, kár és szenvedés nélkül ezek a dolgok talám nem folyhatnak, mert ezeknek is hadoknak alá s fel való jártatása sokban igen nagy difficultások van. Mindazáltal klms uram bizony van jó és istenes dispositiojok szegény hazánk segítésében, melyekkel hogy írás által Nsgdat elégségesképpen informálhassam sokat tenne. Én is, isten velem lévén, holnap Nsgd szolgálatjára innen elindulván elsietek Nsgdhoz és isten oda vivén, akkor Nsgdnak bővebben referálok ő Felsége klms resolutioját s egyéb

minden dolgokat is. Nsgod kglis uram ne kételkedjék, mert isten Nsgd ügyének oltalma. Bizony emberi segítség nélkül sem hagyatott s hagyatik továbbra, inkább Nsgd kívántatik csak az maroknyi vérét hazánkfiainak és hadainak Nsgd oltalmazza, a melyre inteti is ő Felsége Nsgdat, hogy szemben való harczczal ne periclitáltassa magát és hadait, továbbá óránként ujabb és örvendetesebb hireket ad isten hiszem kétségnélkül hallanunk. Most többel Nsgd nem terhelem, kívánván az ur isten adja Nsgdat boldog órában látnom. In Kővár 16. julii 1661. Ngdnak alázatos szolgálja és igaz hive Bánffi Dénes mpr.

U. i. A mi a német gyalog dolgát illeti klsms Uram, az minden bizonnyal megleszen, csak Nsgd commissariusokat küldjön. Azonban azt a németseget inkább a várak munialására, mint mezőre adták, melyet isten oda vivén Ngdnak bővebben értésére adok. Ahozképest Heiszter csak azt kívánja Ngdtól, Nsgod írja meg, micsoda helyekbe akarja szállítani, azért Nsgd írjon egy néhány várat, várost neki, hadd ne tartoztassák őket, hiszem szóba vehetjük, az assecuratioban a van, ad liberam principis dispositionem, akkor isten s az idő megtanítja Nsgodat a többiről, csak Nsgod írjon neki, hogy oly helyekbe szállíttatja őket, erejek és egyéb commodítások is meg leszen a helyeknek, több semmi ezekhez nem kívántatik, itten asszonyunkat informáltam szekereknek szükséges voltokról s egybekről is.»

Hitelesítés: Lecta et collata cum suo originali per me Gabrielem Ferencz, Celsissimi Domini Dni Principis Transilvaniae secretarium.

Julius 24. a láposi táborból. Rédeinek. «A mint minapi levélünkben is irtuk vala Kldnek, a tatársággal való conjunctiojáért várakozván egy ideig Hátszeg vidékén az ellenség, elérkezvén az hozzája, midőn Miriszlónál voltunk táborban, Fejérvárig jött fel az előljáró hada; hihető a végre, véletlenül opprimáljon, vagy kedvünk ellen való harczolásra kényszerítsen. Az ellenségnek előre ellátott gonosz igyekezetit akarván megelőzni, hogy se bennünket kívánsága szerint ne opprimálhasson, azonban teljességgel az ország is hadnélkül ne hagyassék, egyszersmind az ellenségtől sedes bellivé (harctérre) is ne tévessék: Petki István uramat küldöttük bizonyos számú hadainkkal Szeben és Fogaras felé, tanuságot adván

ő klmének, a menyire Isten modot ad benne, az ellenségnek excur-sioit igyekezze megelőzni, hiveinknek a hűségben való megmara-dásra szivet adván, a tétovázókat pedig rosz igyekezetekben elő nem bocsátván. Magunk Miriszlótól Gyéreshez szállottunk, intendalván magunk után való siettetésével az ellenségnek, az országban való erősségeknek obsidiojától avocalni (elvonni), melyet még eddig nem tentált. Nem is csalattattunk még eddig meg remenségünkben, azont követvén az ellenség, noha különböző véggel; mert Gyéresnél létünkben Enyedig és feljebb is jött az ellenség. Mi is elébbi feltett célunkat követvén, Gyérestől Bonczidához szállottunk táborba, az ellenség is nem sokat késvén utánunk, Tordához, Ajtonhoz, György-falvához és onnét tegnapi napon, megnevezett helybeli (Bonczida) táborunkból való kiindulásunk után nem sokkal azon helybe érke-zett oly feles számuán, hogy az ellenség és mi erőnk között, utánna lévén az egész moles (tömeg, tatárság), minden kétség nélkül æqualis proportio nem itéltetett. Hátrább hagyott seregeinkkel volt is alkalmas ideig ellenkezések. Magunk Szamosujvár felé dirigál-ván utunkat velünk levő hadainkkal együtt; az első hirre képest ugy is itéltük, hadainkat semmiképpen nem conserválhatjuk, hanem kedvünk ellen is megkellekik vívnunk, melyet in ista extre-mitate Szamosujvárnál akartuk megpróbálni, a várból is reménl-vén lövéssel való segítséget, de a mint eddig tudósittatunk, az ellenség Iklodnál tovább nem jött; magunk pedig akarván conser-válni hadunkat, a feljebb megirt ratiotól is indittatván, ide Lápos-hoz szállottunk, vigyáztván az ellenség cselekedetére, olyan itilet-ben is lévén, az ellenség utánunk nyomakodván, az országbeli várak, városok obsidiótól menekednek meg és így sedes belli-vé nem léssen, vagy ha obsideálna is valamely helyeket, annak meg-segítése felől innét illendőbben providealhatunk; avagy megtérve Várad felé fogna kinyomakodni, de mind ezek mostan bizonytalan-ságban lévén, nemsokára az idő kinyilatkoztatja. Mindezeket aka-rok Kdnek értésére adni, tudhassa szegény édes hazájának vesze-delmező állapotját. Minket is az idő s a dolgok fognak megtanítani, mit kellessék cselekednünk.

Annak felette emlékezetében lehet Kdnek, minémü conditio-val engedték volt a Máramarosi lovas nemesi rendnek felülését, akarok azért mostan is szeretettel inteni, maga is legyen jó vigyá-

zásban; a vármegyében levő gyalogságot pedig, haladék nélkül parancsolja meg, jöjjenek jó készüléttel a Vinczfalusi utnak felölünk való szélyére, várván ott mi tőlünk ordinantiát minden dolgokról. Ezeknek utána sat. Datum in Castris nostris ad possessionem Lápos positis. die 24. Julii. Kemény mpria.»

Julius 25. Láposi táborból. Rédeinek. «Propositumunk a lévén, hogy az ellenséget magunk személye után vonhassuk és a szegény hazát felszabadíthassuk, a pogányság sedes belli-ve ne tegye. Eddig a mi gondolkodásunk szerint lett az ellenség processusa. Tegnap dél tájban Kaplyonnál volt az ellenségnek derekas hada; bizonyosan nem tudjuk, Ali Pasa maga ott volt-e, vagy a hadnak corpusánál hátréb maradt. Mai napon azért úgy rendelvén, hogy erősebb helyre szálljunk, Lápostól hadainkkal, a hol feles puskásgyalog nélkül hozzánk az ellenség ne férhessen és azonban a megígért segítség is elérkezvén, a mit Isten ö Felsége és az idő mutat, azt kövessük, ahozképest élés szekereinket a cseléddel együtt elől elbocsátván, az alatt a zsákmányosoktól esvén valami lárma, némely rossz emberek is csak felvették magokat s által fogtak rándulni Máramarosba, kik hihető holmi hazug híreknek hintegetésével bodulást kezdenek szerezni. De a dolgot Kld így értvén, ha másképpen hirdetnék is, ne adjon hitelt neki; sőt a kik megrémültek volna is, biztassa és csendesítse, legyenek vesztegségben. A városokra, falukra, parancsoljon Kld készítsenek élést pénzre hadaink számára s hozzák táborunkba. Mi ma Vincz-faluhoz rendeltük által szállásunkat, oda hozzanak mind kenyeret és vágó barmokat a mészárosok, egyébféle élést is szállítván, az ára mindeneknek megadatik és eképpen ha pénzzel találunk magoknak való élést hadaink, lóvoknak való eleségen kívül semmit el nem vesznek pénz nélkül. Egyébiránt ha pénzzel nem kezdenek találni, maga iteletiben lehet Kldnek, miképpen tartoztathatnok meg hadainkat magok számára élés kedviért való excursiotól, mely a szegénységnek nagyobb terhére kezdene lenni.

Kldet kérjük, Fejedelem asszony szerelmes atyánkfiának Medgyesre való érkezése felől, ha mit értett, annak felette, ha az ellenség is Nagybánya vagy Kővár tájékára terjedett volna, tudósítson rola bennünket. Tartsa Isten sat. Datum in Castris nostris ad Lapos positis. 25. Julii, 1661.

U. i. Kldnek katonái mind elfutottak, csak a hadnagy maradt. Kérem még is Kldet feleségem felől tudositson. A viski utat még most bevágni ne engedje, szökő, lézengő katonáinkat fogdosassa, kérem.

Julius 28. táborból?? Rédeinek. «Ugy adatik értésünkre, az Erdélyi Nemes rendek közöl, kiknek tőlünk arra való annuentiajok nem volt is, sokan mentenek Klmed udvarába — Husztba, abstrahálni akarván magokat a haza közönseges szolgálatjától. Kldet azért szeretettel requiraljuk és intjük is valakiknek arról annuentiajok tőlünk nincsen, és Kld várába recipiálták magokat: ne szenvedje ott csak egy óráig is, hanem küldje hozzánk őket mindjárást; egyébiránt ha Kld faveálja ott őket (kit nem remélünk) offendál Kld azzal minket».

U. i. Ne vélje Kld, hogy injuriájára akarnok cselekedni e dolgot, hanem magunk injuriáját akarjuk megorvosolni, mert sokak el cavilláltak; homagiumot is præstálni mind nekünk, mind az országnak némelyek kötelesek lévén is, mostan oda vonták magokat, nem hogy engedelmmünkkel, de még csak nem is érdemlettük requisitiojokat, sőt hogy præsentáltak volna is magokat. Az ily contemptust bizony nem szenvedjük, mig Isten rendeléséből köztök leszünk s innen addig nem is mozdulunk, miglen a feleknek dolgokat rendbe nem vesszük. Egyébiránt holnap tovább mentünk volna. Kld promulgáltassa köztök: két hadnagyságalya katonáink érkezének; a tatárság tegnap takarodott el tulján Szathmárnak.

Julius 29. A Huszt mezei táborból. Rédeinek. «Ezen órában érkezvén Heiszter uramtól és fejedelem asszony szerelmes atyánkfíától is leveleink, melyekben tudositnak, hogy a tatárság Szathmáron feljül egy mérfölddel szállott volna meg, számtalan szekér megrakodott rabbal lévén velek, és nem csak kérnek, hanem az Istenre kénszeritnek, hogy sietve menjünk annyi sok keresztyén raboknak megszabadítására, melyet elmulatnunk keresztyéni hivatalunk ellen volna és nem csak félelmességnek vétkével vádoltathatnánk, de Isten előtt is számadással tartoznánk érette. Mi annak okáért im ezen órában akarunk megindulni és a meddig ma mehetünk, utunkat arra felé continuálván, azzal a pogánysággal szerencsét próbálunk, Istent segítségül híván. Nem is kételkedünk benne, ő Felsége igaz ügyünkben megsegít bennünket. Megindulásunknak

okát azért kld így értvén, ha mások különben hirdetnék is annak hitelt ne adjon.» Datum in Castris nostris in campo Husztiensi positis 29. Julii. 1661.

Julius 30. A Sárvári táborból. Rédeinek. «A mint tegnap értésére adtuk vala Kldnek, a sok rabokkal Szathmárhoz nem messze megállapodott tatárság ellen tegnap megindulván, sötétig mind jöttünk, meg állapodván az éjjel egy kevéssé, ujabban viradta előtt indultunk meg útunk continuálására. Eddig érkezvén találkozik szemben velünk Szathmárról jött szolgánk Heiszter uram, és többek levelével, melyekből bizonyosan értjük: tegnap 8, 9 óra tájban sietve költözött által a tatár Domahidánál, úgyhogy még tegnap elérkezhetett Székelyhidig. A váradi pasa is Váradtól eljövén, arra felé szállott. Ali Pasa felöl is az a hir, hogy oda menne az egész haddal. Noha azért a hireket a dolgok kimeneteli bizonyítja meg. Mindazáltal a circumstantiák is mind arra mutatván, az ellenséghez igen közel szem előtt látjuk lenni Szathmárt, melyre nézve feleségünk állapotja felöl tempestive akarunk gondot viselni magunk és hadaink közel létében, mind erről való dispositioért, mind pedig Heiszter urammal való colloquiumra befogunk tekinteni, itt helyben hagyván hadainkat. — Szeretettel kérjük, ne halassa dispositiot tenni Feleségünk és mellette levő urasszonyok szállása felöl, mivel oda küldését nem fogjuk halasztani, melyet Kdtől kedvesen is veszünk.

Datum in Castris ad campum possessionis Sárvár positis.

U. i. Ugy látszik Székelyhidát fogják obsideálni.

Julius 31. estve Mikolából. Tegnap levelemre írott Kld válszát utamban vöttem; feleségem szállása felöl ajánlott jó akaratját vöttem igen kedvesen Kdtől, hogy maga szokott házaiból való bontakozással magának szerezzen alkalmatlanságot, azt nem kívánom s ne is cselekedje, elhiszem azonkívül is meglehet. A mi továbbá illeti feleségemmel levő böcsületes asszonyoknak neveket, mostan vannak vele: Bethlen Jánosné, Bethlen Ferenczné, Petkiné, Kapiné, Bánffiné, Szentpáliné, Telekiné, Ajthoniné asszonyomé, de kik meddig akarnak ott maradni, vagy tovább menni, nem hogy én, sőt nem hiszem magok is tudják. Miglen pedig szükség ideje nem léssen, nem kell felszorulniok.

Aug 5. éjjel, Szombatra viradólág. A mely ellenség Erdély-

ben jó móddal csak egy várat is meg nem próbált, az hogy Husztot obsidiálná, gondolni sem kell, hanem ha Zolyomi miatt lenne ijesztés. Ezek kívántatnak csak Isten után: 1. Élést kapni be a presidiumnak. 2. Zolyomit jó custodiában tartani, mint meg irtam. 3. Egyesség és bátorság. — Az én embereim részéről bizony hiba nem léssen Kld ellen semmiben, megnyugodva legyen. Kld részéről is nem kételkedem, sőt bizom minden kedvesimet kld szeretetébe és jó akaratjába.

*Csepregi Mihály levele Kemény Jánoshoz 1661 augusztus 5.
Nagy-Bányáról.*

A menybeli urnak bőséges kegyelmét kívánom Nsgodra terjedni alázatos szívből.

Kgls uram! die 23. julii Ngd kgls parancsolatját akarván effectualnom Ngdhoz való kimenetelemben igaz hűségem jutalma boldogtalanul fordula, mert Zsuknál Isten a tatár kezébe ejte. Most már Ali pasa rabja vagyok, kinek parancsolatjának akaratom ellen is eleget kell tennem. Siralmasan szemlélem, fájos lélekkel szenvedem az országnak s nemzetemnek rettentő romlását, melynek egyedül való okának Nsgodat kiáltják lenni és felő, hogy bé ne tölt legyen s meg ne tetéztessék is a mit én Nsgodnak irtam vala, hogy a romai tanácutul, ki eleitől fogva vallásunknak háborgatója volt, ne defraudáltassék Nsgd, a Nsgod jó itiletire támasztom, nem tapasztalta-e még. Ha azért Ngod várt reménségében meg csalatott s az ország elromlott s naponként romlik s nemzetünk fogy: az élő Istenre s lelkiismeretire kénszeritem Nagodat, mint nemzetét igazán szerető Református Fejedelmet, igyekezzék Ngod a rettenetes tűznek megoltásában. Itt penig Nagos uram csak a Nsgod maga megalázása kívántatik a mint exploráltam. Sok ártatlan lelkeknek pogánkézbe esése, bőséges ártatlan vérének kiontása hassa meg Nsgod lelkét s igyekezzék a rettenetes tűznek megoltásában. Hidje el Nsgod, a kihez Nsgod bizott, záloga van a táboron, sőt conclusuma: semmi közé nincs Erdélyhez. Kglmes uram, sapientibus satis. Szoval is izentem, ha Nsgod magát mégis opponálja, nem levén elég ereje, az országot s fejedelemségét ejti Nsgod végső veszedelembé s a török kezébe. Értsen Ngod többet,

mint irhatnék. Most maga unszol kegyelmességével s fejedelem választással, de félő, ha a dolog halad, a kegyelmesség is megvontatik, a mivel most az ország kínáltatik, ezután az sem adatik, mert minden szándéka az, hogy Erdélyben teeljen, ha nem leszen kinek az törésre állani. Nsgodat egy átalán véggel nem patialják sőt persequalják, melyből mi követheti Nsgodat, Nsgod bölcs iteleti, ezeket idvezülendő hitem szerint irom Nsgodnak.

A mennyei ur minden jóra birja Nsgodat szivből kívánom.

Datum in Nagy-Bánya, 1661 die 5. augusti.

P. S. Ha valaha magyar nemzetinek javát kívánta, most lehet Ngd egyik, ki nemzete nyavalyáját megorvosolhatja s nemzetéhez való szeretetét is megmutathatja ugy, ha cedál Nsgod, külömben török száll Erdélybe, soha többé magyar fejedelem nem leszen.

Ali Passának rabja Istentül Nsgodnak minden jót keván Csepregi Mihály.

P. S. Ha Nsgod meg nem előzi s e rettenetes erőt oda bevarja, Máramaros is porrá tétetik, mint ez a szép darab föld s Erdély a hol a tatárság eljött, hogy porrá tétetett, melyet elég siralmas szemmel kell nézni akármely keresztyén embernek is s még magok is szánakozva szemlélik a török Nagy rendek.

Kívül czím: Az erdélyi méltóságos fejedelemnek a Méltóságos Tekintetes és Ngs Kemény János urunknak alázatosan igen sietséggel.

Éredetiye a gr. Teleki-nemzetség levéltárában 3506. sz. a.

NB. Ugyan ekkor irt az Erdélyi rendeknek is ily tartalmú levelet, lásd Történelmi Tár 1888. 387. lap és Vértanuk 55—56. lap. Ugyan ez közölve az első része a Vértanukban 54. l. Az utóírások Erdélyi Országgyűlési emlékek XII. kötet 526. lap.

Aug. 9. A benei táborból. Csepregitől kaptam levelet, ugy itélvén ő hogy táborral Máramarosban állapodtam volna meg. Ijeszt azzal, hogyha az ő rosz intimatioját nem követném, utánam vonnám Máramarosba az ellenséget, melyből annak a tartomány-nak romlása következnek. Mely írásából kilátszik, nem tudta onnét előbb szállásomat, de akarván távoztatni, a hová magam és becsületes főrendek házunk népét collocaltuk, magam személye miatt ne következék arra a helyre alkalmatlanság, kivált képpen

arra nézve nem akartam késni Huszt táján. Ugy is hiszem ott a tájon nem léteimet már eddig megérthette Ali Pasa, melyhezképest haszontalan fáradságot nem teszen oda. — Palatinus uramtól s onnan feljül is ujabban érkeznek levelek. Staremberg generál ezelőtt egynehány nappal Szerencstől megindulván, Kereszturhoz érkezett, bizonyosan a Bodrog közt fog erre felé nyomulni. *Montecuculi* a derék armadával, úgy itélem eddig Szendrőhöz érkezett. Ezután mint adja Isten titkában áll.

U. i. Az alkalmatosságok nyulván Zolyomi uramra való vigyázásra most is szeretettel intem Kldet, alkalmaztassa előbbi irásom szerént — sok lator van e világon.

Aug. 10. Kislonai táborból. Telekinek, kit a Palatinushoz küld, *salvus conductust* ad.

Augusztus 13. este (Bodrog mellett), Teleki Mihálynak.

Tokaji tisztartom meghozá Kld levelét, tudósítását értem, adná Isten lenne úgy, mint Kld írja, de én bizony igen Tamás vagyok az iránt, hogy a Német had Tokajnál alábbjön; elvállik addig a huszti dolog. A kiktől Kld hallja, azok semmit abban nem tudnak az ordonantiában, hanem csak mikor mondják, hozza. Én elég sietve tudósítottam a generált 1. Kollatovit által, 2. Kld által 3. Katona által küldött levelimben. 4. Dalmadi uramnak úgy irtam, hogy azon leveletem Kldnek küldje, kit úgy látom magának vendicált a barátom. 5. Ma a postamesterem vitte Patakig, onnan postán. Tegnap délig Beregszász táján ellenség nem volt, a ki rabolt Tiszán innen, vissza takarodott táborára, mely tegnapig Nyalábnál volt a dereka, a többi Huszt körül, holott tegnap sok lövések voltak. Mint maradnak, van csak Isten hatalmában. Itt uram mi nem lakhatunk; vagy veszni vagy hódolni kell mennünk ellenség közé, ha nem szenvednek a Magyarországiak. Tudósítson ismét Kld. Nem ártalmas Kld ott létele.

U. i. Ha nem üznek, holnap még itt leszek, de tovább nincs mivel élnünk Kld javait Patakon nem feltheti méltán.

Kivül rájegyezve: Husztról küldöttek egy levelet, közölje a Generállal.

Augusztus 13. Bodrog mellett. Teleki Mihálynak.

Vacsora előtt érkezék a katona general Staremberg uram és

Kld levelével. Im irtam esmét ő kk, de csak credentiali, igazítván a dolgokat kld relatiojára.

1. Kld azért köszöntse s köszönje is jóakarátjának ajánlatát és ellenben tegyen ajánlatokat mi részünkről is.

2. Az ajánlott dolgokban és biztatásokban kétségem nincsen, de a késedelemben nagy félelem.

3. Tegnap reggel Sennyei Uramnak Szepességről micsoda levele érkezék in veris paribus megküldtem, az originallal maga mene el Palatinus uramhoz Sennyei uram.

4. E hirekkel némely részben én ellenkezöt irok, de csak ennyiben, mivel a többi igazak, hogy megengedhető a tatárja erre jöjjen, már megegyezvén a nem is mulatoz, de az előljáró had 9-én rablott Szölös Fancsika tájékján ; 10-én a derék tábor Nyaláb tájékán szállott és az előljárója Husztnál volt.

5. Ha Husztot megnem segítjük, mind várástól feleségeink oda lesznek, oka, mert Rédei uram félelmes ember, én nem hiszem, eddig is Zolyomit ki nem adták azt mindjárt néhány ezer törökkel küldik be Erdélybe s az Oláhországokat is felveszik s Erdélylyel együtt ellenségekké lesznek.

6. Én uram a conjunctioval nem sietek, ha nem üznek.

Ezeket Kld exponálhatja e szerint, de én a Kld és generál biztatásában is igen Tamás vagyok és bizony látva hiszem, hogy Tokajnál előbb merészeljen menni a németiség, ha mind Erdély, Huszt, Tiszántúl való föld oda leszen is. Cselekedje Kld, a mi lehet.

Datum 1661 13. aug. Bodrog mellett.

9-én a mely törökség mifelénk indult vala, táborára tért. 11-én meg Bige Georgék Beregszásznál voltak.

Augusztus 14. Ujlaknál. Teleki Mihálynak.

Kld levelét olykor vöttem, midőn szintén expediálni akartam. Most is azért ezeket adja eleibe Kld ő Klmének, General Urnak :

1. Csalhatatlan jele, hogy én megnyugodt elmével legyek az ő Felsége kegyelmességében és magamat is Isten után devovealtam tökéletességgel az ő Felsége szolgálatjára, kit egy erdélyi Fejedelem is nem cselekedett, midőn a végzésen kívül is feleségemet, javaimat, gyermekimet, váraimat, egyszóval: Fejedelemséget és minden szerencsémeket devovealtam az ő felsége protectiojában.

2. Erdélyből, az Oláhországokból is ma érkezének levelek, Czerjék hozta, csendességben vannak.

3. Huszti állapot is miben legyen és az ellenség dolga, az inclusumokból meg érti (melléklet nincs itt) mert külön-külön írni nem győzők. Palatinus uram levelét notanter lévén olvassa meg és közölvén a Generállal, hogy ő is aszerént Monte Cuculi uramot informálja és a Palatinus uram levelét is együtt küldje kk úgy végezzen, kérvén azon, az én leveleimet is küldje meg, melyben én relegaltam csak ő Klmére és Palatinus uramra, a mint a levelek volanter lévén, pecsételje maga előtt levőket kk.

4. Itt semmiképpen az élés szüki miatt nem mulathatok, elősietnem szükség kívül nem illik, talám csak holnap is hátrább valamivel a Bodrog mellé szállok széna, abrak kedviért. Több dolgokat a levelekből megért Kld. Irok egy recreatoria valót: Karadit Benéből elbocsátván, néhány tatárra akadtak; azokból lecsapkodtak, lovakat nyertek. Karádi Csákánynyal csak kardot sem vonván, valamint játékjában néha nyargal, biztatja a vitézeket, szinte úgy annyira emberkedett hasonló formában ott is. Hidje Kld valósággal írjak csákányán is vágás esett, reménség kívül és természete kívül csak emberül viselte magát.

Augusztus 14. Ujlaknál. Telekinek.

Im ma is érkezék hírem. Csötörtökön ment volt egy rész törökség Huszt alá, Zolyomit kérték ki; Rédei uramot pedig tractára kivanták, akkor csak lövéssel tötték választ; Pénteken is igen löttek a várba. Azolta miben legyenek, nem tudom. Kld tudósít-hatja a Generalt.

Kívül a cím alá jegyezve: Ha nem találatnék (t. i. Teleki) General uramnak adassék.

Augusztus 17. Bolyánál. Telekinek.

Continualtatik a hir, hogy az ellenség szombaton ment legyen el Nyaláb tájékaról. Huszt körül mennyire való kárt tehetett legyen és utját melyen dirigalta s hol subsistáljon, ezek még bizonytalanok; de csalhatatlanul vagy visszamegyen Erdélyre egészen, avagy rész szerént, vagy Székelyhidát obsideálja, vagy Szathmárt; mert foly olyan hir is, hogy Váradtól elérkeztenek legyen lövő szerszámmal eleiben. Az utolsót nem hihetem sok okokból, de ha lenne is kérdés kívül az megsegíttetik; de az első két casusokban

micsoda ordinantiájok legyen a Generáloknak, szükséges értenem. Kld azért mind Palatinus Uramnál mind a Generaloknál urgealja, declarálják magokat, kit ha cselekesznek, a modalitásokról is tractáljon, úgymint: mikor, merre akarnának menni, és ha el nem vonatattnak ellenség miatt, conjunctionknak avagy csak colloquiunaknak is mikor s hol kelletnék lenni. Mert mi előttünk ily akadályok is vannak:

1. Benén túl való tartományokban, Ugocea, Szathimár vármegyék egész Deésig, Kolozsvárig mindenek hammuvá löttének.

2. Im ez esős idő is sok akadályokat szerez, ha a vízközt lenne járásunk.

Én nem praescribálhatok, hanem a kívánságot tudnám mi lehetne, mely csak az, hogy akár várat szálljon, akár Erdélyre menjen, az ígéret szerént csak menni és segíteni kellene, különben a pogányságot ha csak Tokajtól fenyegetjük, mint tavaly is, úgy is veszük hasznát mint tavaly. Kld azért igyekezzék categoricumot venni, kit nehezen mivelnek, s ha nem mivelnek pedig: könnyű kitanulni, hogy vagy nem akarják, vagy nem merik. U. i. ezt is szükséges kldnek megértetni: ha nyulnunk kell erre valamihez, nekem Erdélyből is hadaimot kellene kivonatnom, ezeket megújítanom. (881 z.)

Augusztus 25. Dobrony. Teleki Mihálynak adott instructio a Cámpi Mareschalhoz Montecuculihoz küldvén, hogy inkább akar meghalni szegénységben a császár protectioja alatt, mint uralkodni a török iga alatt (lásd alább latinul).

Memoriale pro generoso Michale Teleki 1661 25 augusti.

Præter literas excellentissimo Dno Campi Mareschalho Scriptas

1. Exponendum est, quod prout me jam declaravi, quoad meam personam malo mori cum paupertate sub patrocinio Cæsareæ Majestatis, quam dominari in principatu sub jugo turcico. Attamen respectu regnicolarum fidelium necessum est, me scire, an dispositio suæ majestatis et inde promanata ordinantia permittat sine ulteriori Suae majestatis resolutione, ut tractatus aliquis cum turcis fieri possit per solos Transilvanos, cum jam Sua Majestas et interpositione et armis patrocinium suscepit ex christiana compatiencia. Etenim si Transilvani tractaverint cum nullo fiet respectu et fructu, si relegabitur tractatus ad suam majestatem, nisi

habeat excellent. Dnus Mareschallus ordinantiam : temporis jactura consumet Transilvaniam, et infallibiliter fiat scissio inter status.

Si igitur debet fieri tractatus meo videre cum aproximatione exercitus cæsereani sub armis et nomine suæ majestatis; si hoc turca recusaverit, pugnandum est. De his cathegoricam volo habere resolutionem.

2. De progressu et condensione exercitus, debeo essecertus.

3. Optimum esset, si excellent Dnus ad regni Status literas scriberet denunciando patrociniū et auxillium suæ majestatis et monendo maneant fideles propter illorum incredulitatem et timiditatem præsertim urbanorum.

4. Csepregi ille pceditor depingendus est.

5. Fertur pars exercitus turcici Transilvaniam ingressa et ita facillima profligatio.

6. Hæc practica turcica urget et animat nos progredi, alias si illi confiderent, viribus secus agerent.

7. Et hactenus non habent tormenta, ut obsidionem tentare possent.

8. Spes non collocando in lucro temporis. Etenim ubi nunc 10 millia tartarorum, illinc 100 millia cum Chamo, in futurum veniendi sunt, ita et turcarum.

Hic in confidentia cum excellenc. Dno. Campi Mareschallo communicanda. 1661. 25. aug. Dobrony. J. Kemény. (881/x).

Egy más Memoriale Telekinck 1661 okt. 13. Monte Cuculihoz.

1. Significandum est, quod jam turca die 8. præsentis exercitum moverit contra siculos.

2. Ruinatis illis desperabunt Fogarasienses et Devenses, nisi recentiori muniantur presidio ob rationes specificatas.

3. Subsequentur etiam ut Claudiopolitani aggrediantur.

4. Nova ex Transalpina communicanda.

5. Igitur partim distractionibus, partim muniendo præsidio opus est.

6. Inter expeditionem advenerunt ex Fogaras et a quibusdam siculis intra Claudiopolim et Radnot residentibus, quorum literas accomodavi.

7. Expressum suæ excellentiæ libenti expectabo animo, utinam bono nuncio. 881/k.

J. Kemény.

Szeptember 6. Czigányi táborból; szeptember 5-én a kóródi táborból írt leveleket Rédeinek, neje elszállítása ügyében Husztról, s szemrehányást tesz, hogy a Máramaros vármegyeiek nem igen mutatják iránta való hűségöket, nem teljesítik rendeleteit, élelmet nem szállítanak stb.

Szeptember 24. Kővár. Irja Rédeinek, hogy az erdélyi állapotokról neje tudósítani fogja csak azt teszi hozzá, ha igaz, úgy hozák, kevés török fogna benn maradni Apafi uram mellett. Zolyomira való vigyázást ajánlja továbbra is.

Október 6. Medgyes. Rédeinek. Apafi írt Keménynek és Rédeinek is. S hogy mit válaszoljon Rédei Apafinak, ezt írja: «Ország pénzt várában (Huszt) semmit sem tud, nincs is bizonynyal senki neve alatt, másoké aunnál inkább. Az én javaimat nem hogy tartóztathatná, ha mi ott maradt volna is, kit feleségemmel együtt ki nem vitettem, de maga javai is (Rédeié) mások hatalma alatt vannak; sőt mind maga s hozzá tartozók másnak hatalma alatt vannak; mert az országnak régi végezése szerint kételen volt megengedni s mind német, magyar praesidiumokat annyit küldtem a várba, hogy azoknak hatalma alatt van mind vár, vármegye, maga és hozzátartozók is. Azért vétkül nem tulajdonítván, várjon Isten rendelkezésének végétől. Egyébaránt ha eszékbe veszik, efféle irogatása, mind vármegye, magok veszedelemben forganak; a vár és praesidium fejek felett, a németiség mellett ok lévén, elborítják.»

Október 8. Nyíresen. Rédeinek. Az erdélyi állapotok felől írja, hogy szorgalmatoskodik Ali Pasa a Summa szedésben, székelységet hódoltatni akarásban. Ugyis hiszem mindeniket véghez viszi, miglen ezek az élésszerzés felett mulatoznak, harmadikat fenyegeti Kolozsvárat, kit nem remélek obsidialjon, noha nem bánám rész szerint. Interim, hogy haszontalanul szinte ne teljék az idő, az elmúlt heti próba után midőn külső várat felverték, most Peterdaval és Dragorokkal vannak esmét Sz. Job alá a németek Isten tudja mi haszonnal azonban. Az elsőbben ott hagyott praesidium mellé már most másodikat bocsátottunk feles embert Kolozsvárba, Szamosujvárba azon szerint jövőendő alkalmatosságért.

Október 15. Hosszúfalusi táborból Rédeinek. A törökség

megindult volt ugyan hír szerint a székelység ellen, de amazok behodolván neki, minden hadával visszafordult s kifelé jöve utban volna. Tegnap este Szent-Benedeknél láttak tatárokat.

Október 20. Hosszúfalu Rédeinek. A szegény székely atyafiaknak (ha késő nem lenne) vagy distractio csinálás vagy megsegítés által akarván használnom, ime bizonyos számú német és magyar hadakkal most indulok, Istenre bizván kimenetelét. Kldnek molestiájára hogy ne legyenek s magoknak a hideg időhöz képest sanyaruságokra, úgy parancsoltam Madarász uramnak, hogyha Kld jó akaratjából a városon szállások lehet, a magyar gyalogot alá költöztesse, közel lévén, a mikor s mire kívántatik, arra fordíthatni. Kérem Kldet parancsoljon felőle, lehessen alkalmatosságok. A németiségnek inkább kell kedveznünk, azokra a vármegye provideáljon fa dolgából is.

U. i. a beszercezi utakra legyen vigyáztatása.

Október 26. Bódön (Szolnok-Doboka vármegye) *Szentpáli János és Telekinek.* Mivel már bizonyos a szegény székely atyafiaknak ruinaltatások, nem látom bátorságos módját sem hasznát e tájon tekergésünknek, hanem holnap reggel Klmetek is induljon meg a német hadakkal és magyarokkal is és jöjjenek errefelé, elől elküldvén, azután kövessük azt, a mi léssen illendő. Isten hozza Klketek.

November 2. Ormező Rédeinek. Petki István és Bethlen János házoknépe látogatására menvén, Husztra izen tőlök Rédeinek.

Nov. 12. Hosszúfalu. Utasítás Telekinek Montecuculihoz.

Instructio pro generoso Domino Michaele Teleki ad excellentissimum Dnum Campimareschallum Comitem de Monte Cuculi. 1661 Nov. 12.

1. Köszöntés és credentia levél megadás után ezekről beszéljen ő Klme a generállal.

A Pater ő Klme által vett Császár urunk ő Felsege kegyelmes parancsolatjának ő Klméhez érkezése felől és Erdélynek s nekünk is segítségünkre kész indulatja, affectusa felől való ő Klme tudósítását köszönje meg, a mint arról való levele extál sub litera *A*.

2. Másik levelében teszen emlékezetet ő Klme a kövári praesidiumnak többítése felől, mely van sub litera *B*. Erről azt mondja: hanem ha nekem nem hisznek, de egyébiránt szükségtelennek

látom ellenségre nézve. Kifogatik pedig a profont a száz legényre most is, vagy élt vagy holt; de lehetlenség is van benne az élésre nézve. Oka: mert ez esztendőben egy mértéknyi semmiféle gabona a várba nem ment, kit az ellenség s kit a hadak elvesztegettek; a praesidiariusok pedig valamit valahonnan bekaphatnak, azt nem reserválják.

Mindazáltal absolute én nem denegalom, ha accomodaltatnak a több praesidiumok is, mely accomodatio áll ebben:

A végzés azt tartotta, hogy három helyekbe vétessék bé az ő Felsege praesidiumja. Egyik denomináltott Székelyhíd, másik Kővár, harmadik felől az iratott, hogy praevio tractatu legyen denominatoria, mely maig függőben van. Hogy azért én Szamosujvárbán is tartsam, profontoljam, Kővárban is, a végzések arra nem obligálnak; mert én Szamosujvárba vöttem be csak usque optionem suæ Majestatis; ha Kővárat vagy Szamosujvárt választja ő Felsege, mely tractáltott Heiszter uram által és el is viszik valonnan, ha az ellenség nem supervenial vala. S hát még a több praesidiumok?! De mindezekben az ő Felsege tekintetiért én örömet kedveskedném, ha volna mivel tartanom őket. De az ország birodalmán kívül vagyok s nincs mivel tartanom.

Másodszor. Nem kevéssé injurialtatom tőlök, mert én tartván, profontolván őket, hogy cselekedhessem? Egy Corporalnak nagyobb authoritása köztök, mint nekem. Minden dologért generalt sollicitálnom, akárholott legyen is, nincsen molestiam nélkül. Summa: ha küld ő Klme Kővárba többet, vagy a szamosujvári kevesítettik, avagy élés felől legyen provisio, mert én magam is igen fogatkozottúl élek.

3. Ezen alkalmatosságból kérdeje meg ő Klme, melyik az ezergyalog, kit ő felsége az én szolgálatomra rendelt cum dependentia s köteles is legyen, különben én nem fizethetek profonttal, ha tőlem nem hallgat; nekem pedig azelőtt denominálták volt még Szathmártt a Kolozsvárott levőket.

4. Harmadik levélben ír ő Klme a szamosujvári Commendans felől. Megköszönje azért ő Klmének, hogy eziránt is satisfactionnal igéri megorvoslását abbéli megbántodásomnak. A mint annakokáért Bethlen Farkas uram által néhány rendbeli excessusit ő Klmének értésre adtam, azután jöttek világosságra ez alább írt

dolgai, melyekről írott leveleket ő Klmének kezéhez adtam in ea parte, hogy megmutathassa, de neveket ki ne jelentse.

Egyik ez: A török a németet békével bocsátja, a magyart le vágatja. Császárral össze nem veszekedik satb. Ez hát az ő szavai szerént nem conjuncta causa; ha obsideálnak, accordalna s elmenne, s a mieinket hagyná a veszedelemben, a mint megtetszik sub litera *D*.

Második: hogy engem többé meg nem . . . tenek, akár Pál, akár Péter legyen etc. etc. Ez ellenkezik az ő felsége biztatásával, a mint sub litera *E*. megtetszik.

3. A Ceik-házból az öreg lövő szerszámok kerekeire való vasakat vereti fel patkoknak szegeknek és egyéb szükségre, a mint kitetszik sub litera *F*.

Negyedik azt mondja: Generál parancsolta, két mérföldig mindent behordasson. Vesszen el a vár, ha nem leszen jószág hozzá etc. etc. A mint kitetszik sub litera *G*.

De ezeken kívül böcstelenségemre, a helynek kárára, a vidéknek elpusztítására, sok becsületes rendeknek megbántódására, tőlem, de Ő felségétől is elidegenítésre való dolgai legyenek, azokat előszámolni nem győzném; és oly contemptusban vagyok, ha történnék oda menetelem, a várba nem is szállhatnék miatta, elfoglalván a Fejedelmek lakóházait; a magaméból nem hiszem ennem s innom engedne. — Ezek mind az ő felsége assecuratioival ellenkeznek. Azért ő Klmét kérem, amovealja és a több helyeken levőket is disponálja úgy, ne bántodjam se magam se mások tőlök, egyébiránt suspendálnom kell minden velek való interessentiámat; lássák mit mivelnek, és recurrálnom, a honnan assecuratiom van.

5. A kolozsváriak dolgát is orvosolja meg. Három képpen kívánnak jutalmat: a gazdákon, a vidéken s a profontolást. Én a lovasnak nem is ígertem egyik helyben is. Fogarason kívül, nem csak magam ügyem, nincs is honnan satisfacialnom és protestálok, oka nem leszek, ha insurgálnak ellenek, a kik excurrálnak.

6. Ezek felett a mi nagyobb: az ellenség állapotja felől mit írjanak, a levélből látja, sub litera *H*.; de a szóval való izenetet is bőven megértette. Summája pedig ebben áll: Semmi jelek nem mutatják, fenyegetőző szavai is mind Ali Pasának, mind Apafi Mihálynak és írási is nem mutatják, hogy Erdélyből ki-

menne, valamig minden erősegeket meg nem vesznek, mint az *I* alatt levő levél is megmutatja. Ha pedig Fogarast megveszi, ki már legnevezetesebb és főbb erősege az országnak, nem kell remélni, hogy több erőség megálljon s a hűségben is megmaradhasson valaki. S a mint Kolozsvár ellen is fenekedik, hátra nem hagyja kétségkívül. E szándékait pedig végbe vivén, vegye consideratioba ő Klme, jövendő esztendőben minémű dolgokra csinál fundamentumot a Pogányság. Ha pedig az emberek vélekedése szerint akarják azzal színezni törökkel való frigynek fel nem bontását, hogy várat nem száll, sem lötet ő felsége ármádája, im látják azt, hogy a török csak eljár dolgában s jövendőre jól elkészítvén magát, experialni fogják, ha azzal megcsalhatják őket. — Azért avagy Erdélybe menő haddal succurraljon ő Klme, avagy cselekedjék oly notabilét valamit, kivel az ellenséget kinyombassa, mely, úgy látszik, azzal lehet meg, ha Váradnak avagy csak városát elrontja, mely nem oly nehéz, mint . . . véli, a német had abban munkálodván, magyarság . . . amovea . . . ttjuk, hogy mostanában meg ne segíthessék őket, valamig a derék erő ki nem érkezik. Azután Sz. Jobhoz is hozzá juthatunk. Egyébiránt mi okai nem leszünk, kik ország kívül vagyunk, de az ország maga is nem vádoltathatik defectioval, mert minden veszedelmet, romlást elszenvedének a hűségben a segítségnek reménsége mellett.

Ha az élést prætendálja az Erdély utban, azt mondja ő Klmek, hogy a mi élésem volt avagy volna, azokat mind el vették és usurpálták a Commendánsok; ha pedig itt künn akarnak valamit cselekedni, az élés a török földén ez útakon kívül, csak távolról nézve a török nem amovealtathatik. Actum in Hosszufalu, anno et die ut supra. J. Kemény mpr.

L. S.

Kívül reájegyezve még ez áll: Ha a szamosujvári dologból igir valami igazítást, nem elég, hanem számot is kell tőle venni.

Török Demetert is mint vesztegették meg.

Descrivalja a gyűlés állapotját, és hogy arra reá kellene mennünk vagy impedialnunk.

Tartsa és készítse magát úgy, hogyha a török távozik, Erdélyre menjünk, ha beérkezik Varadra.

Eredetiben a Teleki-ívtárban 881ⁱ sz. alatt.

NB. Ugyanitt van a Teleki számára kiállított *Salvus conductus* is november 13-ról.

Nov. 15. ? Rédeinek. Nem gyönyörködik Zolyomi nyomorúságán, de — írja — a ki sem az isteni félelmet, keresztyénséget, nemzete és maga becsületit, az én hozzájavuló vérségemet, gyermekségétől fogva mindenkori szeretetemet, atyjához való sinceri-tásomért csak nem elveszésemet, nekem adott reversalisát, busulását, Kdnek adott hites kötelességét minden egyéb méltó okadásom nélkül, csak azért, hogy fortélyozással, nem pedig maga kedveltetésével kivánt jóságot,¹⁾ uraságot nem adtam, kit torkomra ülés nélkül ezután is nem mívelek olylyal, ki erővel akar venni; ezeket és több hasonló dolgokat meg nem fontolván: im mint akar vala pogányok közé menetelivel veszteni.

Ezek felett mivel boszus, éretlen és ítélet nélkül való, maga megbizhatatlan ember, ha azelőtt, ezután annál inkább, mihelyeu szabadul, ottan vagy Apafi mellé megyen és onnan fog sokképpen injurialni; vagy török közé, a ki két kézzel kapja azt, hogy mindenkor Vaýda fiak módjára tartson fenn személyeket.

Ezekre és több sok *consideratiokra*, mind *privatumokra*, *publicumokra* nézve semmiképpen nem léphettem arra, hogy akarat szerint felszabadíthassam még most, ilyen labyrinthusban és involutiokban lévén hazámnak s magamnak is állapotink, hanem ha nem tartván elégnek, akarom többíteni magamnak s hazámnak nyavalyáinkat bolondul. Az olyan történhető casusban pedig Kldnek is micsoda busulási következhetnének, Kld által láthatja. Jobb azért a jó öcsémnek egyedül még is túrni, egyébiránt is szokta solitariusságát ideig, mint sem sokan busulnunk egy éretlen ifjunak kivonása nehéz kövének kutba bocsátásán. Várjunk minde-nik részről Istentől és az időtől.

¹⁾ Kemény rokonságban állott Zólyomival. Nagyanyja Sarmasági Anna volt, ennek pedig édes anyja Zólyomi Kata s Zólyomi Dávid, Miklós atya életében volt is Kemény János atyjának kielégítése leányágon némely jószágokból.

Én Zolyomi Uramnak mostan nem írhatok külön, e szerint Kld tudósítsa, várjon Istentől, időtől s tőlem is.

Nov. 20. Hosszufalu. Rédeinek. Apafi uramnak székivel való dicsekedése nekünk elég szomorú sokképpen; de maga sem érzi mely méreg fekszik alatta. Innen kívül senki nem ment arra a gyűlésre, amint hogy abban sok consideratiók is vannak . . . . . Hitván lábomnak egyiknek fájdalma alkalmatlankodtat az írásban.

Nov. 24. Bikszád. Rédeinek. Én is kénszeríttem a sok alkalmatlanságok miatt közelítenem Kldnek szomszédságához, várván az erdélyi állapotoknak folyásiról.

Nov. 25. Bikszád. Rédeinek. Császár consensusát lengyel kijövetelire mostani állapotok nem engedik a ratiók szerént, anélkül az armadának is közel lételeben nem kísérték a kijövetelt. Mindazáltal javallanám azt, a mint máskor is úgy Kld vagy maga nevével íratna vagy a viceispánnal a szélbeli valamely nevezetes tisztnek, melyben ugyan exprimálni is kellene, hogy a köz hír olyan: feles hadak érkeztek és szállottak volna a szélbeli helyekre, melyek miatt a szegénység megrémült, noha annak Klték hitet nem adhat, okot arra nem adván, irruptiójoktól kellene tartani, mindazáltal a szegénységnek is megsendesítéséért kérje azon, tudósítsák azon hadaknak állapotjokról és távoztassák is, hogy bántodások a szélbelieknek ne legyen, valamely ordinantia kívül cselekedők miatt, hasonlóképpen egyéb igazjárásbeli embereknek is talám tesznek választ; de arra nem támaszkodván, néhány rendbeli kémjei is legyenek Kldnek. — Az erdélyi állapotokról semmi újabb érkezett hírem nincsen, ha léssen, el nem mulatom tudósítani.

Nov. 28. Bikszád. Rédeinek. 25 praesentis írott Kld tudósító levelét vettem kedvesen. Igazán referalta Kld szolgája, hogy a Cuculi uram visszatérése sokaknak nem tetszett legyen, mind azáltal ratioinak hely adatott, úgy ismerem; én is nem akartam semmiben vádolni. Mentették is magokat igen a Nagy emberek, hogy nem onnan adatott ordinatiából lett. Igaz az is, Romában tractáltatik az a liga, mely nézne török ellen való hadakozásra. Ezután is ha mit ért, tudósítson, kérem. Nekem most Erdélyből újabb hírem nincsen.

1661 decz. 16. Bikszádon. Rédeinek.

Tudom Kldnél nyilván lenni, Ali pasa derék hadaival hogy az országból kitakarodott legyen. Apafi uram mellett hagyott töröknek számát, ki ezernek, ki ezerkétszáznak, ki három ezernek, ki többnek is hirdeti, erről való hír különböz. Fogaras lenta obsidióval igen megszorítottatott és kivált lóeleségek semmi nincs. A több váraknak megszorítására szándékozván, eddig, mint hirdetik, Maros-Vásárhelynél lehet Apafi Uram, nem csak fiscalisokra igyekszik, de magam sajátimat is foglalja, mint leveleiből kitetszik, utolsó ruinaltatásomra intendál, naponként erősödik, az emberek subjugaltatnak, desperálnak; kik hívők, nagy obtestatioval hínak. Onnan feljül azon intimatiom van, ha egyik uton a török ki, másikon én bemenjek. Assistentiájok úgy hiszem meglesz, ha kívánom.

Ezekről és egyéb dolgokról nagy confidentia alatt izentem Klteknek, kényszeritem istenire, atyafi szeretetire, szálljon magába és mint maga interesséjében adják úgy tanácsokat s mutassák jeleit sinceritásoknak, hitelt adván azért ő Klme szavainak, elvárom a Kltek atyafiságos választételet mind öcsém urammal együtt, kinek mostan hogy külön nem írhattam, követem relegálván ezen írásomra és Petki uram által lött izenetemre ő Klmét is.

Kemény Jánosnak ezen levelére Rédei következő választ írta december 18-án Husztról: «16. praesentis Bikszádról írott Kld méltóságos levelét nagy becsülettel vettem. A mely dolog felől ír Kld, azt Petki István Uram szóval is bőségesen declarálta, melyről való censurámat, látja az ur Isten, Kldnek úgy adnám értésére, hogy mind Klmednek s mind szegény megromlott hazánknak javára lenne Klmed, azért azt jobban tudja én nálamnál, miben forogjanak mind az odafelvaló állapotok s mind pedig Erdélyben micsoða dolgokhoz bizhatik. Értem azt is, hogy Kldet onnan belől is nagy obtestatioval hívják hívei; onnan felül is olyan intimatiói vannak, abban én nem kételkedem, hogy ő Felsége Kglmes igireti szerént (a mint Klmedtől értettem), jövendőben meg nem segiténé Klmedet, mely ő Felsége kegyelmességét experialta is Klmed Monte Cuculi Uram alá küldésében; de a minthogy akkor megtérésének oka penuria commeatus (= eleség hiány) volt: úgy mostanis, hogy derék hadakat azon okért arra fordítson, alig hihe-

tem. Kevéssel peng bemenni, nem tudom, ha bátorságos-e? S nem felő-e közel voltától az ellenségnek? S megmaradását oda be remélheti-e? Én azért erről Kdnek bizonyos dolgot nem írhatok. Az Isten Klmedet szép értelemmel s mind jó conscienciával megáldotta. Tudom hogy úgy igyekezik dolgait rendelni, hogy mindenek Istennek dicsőségére s hazájának megmaradására legyenek, kire segítse is Isten Klmedet. In Huszt, die 18 decembris, 1661.

Decz. 27. Bikszád. Rédeinek. Vettem szeretettel Kld levelét, tetszésének tökéletes szívvel adása felől bizony nem kételkedem; hogy nem concludálhatott, nem csudáalom, nézvén csak a difficultásokat, fontba pedig nem vetvén: inter multa mala utrum minus, et quod sit eligendum (a sok rossz között melyik kisebb, s melyiket kell választani). A dolgok oly nehezek, hogy azok miatt magam sem determinálhattam legyen ekkorig, függök azért csak a dolgoknak folyásitól. Azonban nem is vagyok csak magam hatalmomban, a hová Isten után magam köteleztem, abban én nem állhatatlankodom, akár mint járnak is és a mint másunnan fuják, azt a tánczot kell nyomnom, ha nehéz ugrásommal is. A circumstantiákat tőlem inkább titkolják mind odafel s mind Erdélyben, mint sem Kltektől; nem hogy jobban érthetném. Én ezután is várom Kld sinceritását.

A várban történt károk és többeknek félelmére nézve, ne legyen ellenére, kérem Kldet, rendeltessen oly alkalmas helyet Madarász Mátyásnak, vigyázhasson magunk és azzal együtt levő több becsületes embereknek is portékájokra.

U. i. Teleki Uramnak egy elsőkött kocsisát conventiozta meg Zolyomi Uram. Kldet kérem, intse meg, ne patrocínáljon a rossz embernek, ne kelljen böcsstelenül lenni kézhez vételének.

Decz. 31. Bikszád. Rédeinek. «Emlékezetben lehet Kldnek szegény hazánk, nemzetünk ellen való ártalmas igyekezetit és gonosz indulatját a török nemzetnek miképpen igyekeztünk minden illendő és lehetséges utaknak, modoknak elkövetésével lecsendesíteni; de látván végtére, hogy annak complánálására sem értékünk sem erőnk és tekintetünk is nem volna elégséges: az egész országnak három nemzetből való statusival egyenlő értelemből folyamodtunk volt romai császár ő felsége segítségéhez és patrocíniumához. És ő felsége, mint keresztyén monarcha kegyelmes oltalma

alá menvén egész országúl, bennünket a pogányságnak végső romlásunkra czélozó szándéka ellen császári kegyelmessége és segedelme felől bizonyos oblatiot tött vala és ekkedig mind folytanak a dolgok: tudva van KImednél. — Léven azért értésünkre, hogy Apafi Mihály uram nem váraozván arra, hogy a két hatalmas Monarcha az erdélyországi állapotokat vagy fegyver vagy pedig más eszközök által eligazítsák, mellette levő törököknek és erdélyi lakósokból álló némely ártalmas tanácsoknak instigatiojokból, ekkedig hallatlan büntetéseknek fenyegetőzésivel kibocsátott levelek által az erdélyi nemes és közönséges vitézlő rendeket convocáltatván maga mellé, kikkel együtt igyekeznék azon, hogy a mely várak és városok hozzánk tartozó hűségekben megmaradtak, melyekben romai Császár ő felsége praesidiumi is nagyobb részint vannak helyeztetve, azokat oppugnálná és egyéb helyeken levő, hozzánk hűségekben s velünk együtt ő felségéhez tartozó köteleességekben megmaradott becsületes híveinket persequalni, czélul feltötte volna, a mint arról emanaltatott levelekből, melyek közül némelyek kezünkhöz devenialtanak, constál. Azonban érkezének Erdélyből is oly levelek, melyek Kglteket is concernálnák: szükségesnek itilttik communicálnunk Kglmetekkel. Nem akarván azért Kgllet maga személye szerint, gyenge egészségéhez képest fárasztanunk: szeretettel requiraljuk és intjük Kglmedet, az ifju urat ő KImét, bocsássá mellénk jöni mindjárazt oly készséggel, hogy mind erdélyi dolgok, onnan hozott levelek állapotja és egyéb előttünk álló szükséges dolgok felől mind discourálhassunk, mind pedig követhessük is mindjárazt, a mit romai Császárral ő Felsőgével lett szövetségünk kíván s szegény hazánknak nemzetünknek közönséges javára és szenvedésben levő becsületes minden rendbeli híveink oltalmokra illendöbbit feltalálhatunk. Datum in possessione Bikszada, 31 dec. 1661.»

U. i. Kldnek jó lécek szerént való itiletire támasztom, hogy énnékem sem szabados, sem bátorságos magamtól cselekednem sem pedig hivalkodva mulatnom el akármely alkalmatosságot is, mely az ő felségével lött szövetséget megsértené; nem sántikálhatok, a tökéletességnek utját kell követnem és ő felségétől kell függenem, valamire igazit az ő felsége dispositioja. Nem is látom modját magunktól, hogy sem a haza állapotját jobb korba, sem

magunkat állíthassuk, ha más nemzet fegyvere vagy tractája nem tehet valami jobbitást. Azonban oda bé az emberek nem is semmi keresztyén mediumokat követnek, hanem a törökségnél is nagyobb dühösséggel akarnak cselekedni velem s provocálnak sokképpen és a füstölő tüzet újabb gyuladásra gerjesztik a hazában, arról nem tehetek. Kettős kénszerítés rajtam: Ó Felségéhez való kötelességem és az erdélyi uraim ingerlése. Ha mire kell erumpalni a dolognak, oka nem leszek, noha magamtól ekkor is nem determinálhattam.

Decz. 31. Telekinek utasítások.

Memoriale Compendiosum

pro generoso Michaelae Teleki ad illustrissimos ac Magnificos Dominos Baronem a Vallis et Colonellum Saach, Anno 1661 ultima decembris expedito.

1. Vallis uramot köszöntvén, csak magának presentálja neki rendelt ajándékunkat.

2. Mind Vallis urammal és a hadakkal mostan érkezett Colonellussal a szerént Heister uram locumténensével is beszéljen és disponálja ugy őket, hogy a jövő kedden megindulván, szálljanak Hirip, Ivácskofalva és Ombod nevű falvak tájékára. De felette szorgalmasan igyekezze elvégezni a tisztekkal, hogy a Csáki uram jóságát ne terheljék a szállással, sőt oltalmazták, nem különben tartván mint magamét, nevezet szerént Homorodok (alsó, felső és közép) és a Bélteki jóságok. Kedden az említett falukon lehetnek és én is akkorra Medgyesre megyek. Szerdán én Sikárlóra, ők pediglen Tóthfaluba, a vizen Erdődszáda tájékán mehetnek által, az innenső szélén, noha Pasztra a mi hadaink és magunk fogunk menni.

Totfalun túl mint legyen a menetel, Sikárlóról correspondálhatunk. Azt is el kell végezni velök, a Láposon által ne menjenek, Totfalun túl is Bánya felől találkoznak faluk, ha az egy Botfaluban nem férnek, a mint ezekről szóval bővebben is instruáltam.

3. Zoltán uram ha elmarad is tőlük, de Bihari Ferencz addig velek járjon, míglen megegyezésünk lészen.

4. Végezzen ugy a tisztviselőkkel ő Klme, hogy ember toszogatás, szegények marháinak elhajtása, égetés és egyéb insolentiák ne legyenek magok és lovok élésén kívül.

5. A generál irata szerint kellett lenni a mostan jövőknek ad

numerum 2000; viszont Szathmárról és Nagybányáról a Vallis uram rendelése szerint ad numerum 500; ezeken kívül Kolozsvárról companianak Nro 4. Szamosujvárról companianak nro 1. Ezekről azért ő Klme adjon ordinantiákat, hogy azoknak is megküldhessék.

6. Ezeknek, hogy hiánosságok ne legyen és hogy az ellenség contemnalni ne láttassék, annak szükséges voltát ő Klme declarálja, mind pediglen a késedelemben minemű nehézségek forognak.

7. Igyekezzen ő Klme megadni ordinantiajokat is mi legyen a Generálból.

8. Discuráljon az olyan casusról is, ha az ellenségnek derekas segítsége érkezne.

9. Várad felé mind Szathmárról s Székelyhidről mint és hogy vigyázzanak és tudósítsanak, beszéljen ő Klmekkel.

10. A levelek hordozása Medgyesre, onnat Kővárba, Szamosujvárba dirigáltassék.

11. Szodorai Mihály urammal is beszéljen ő Klme.

12. Utánna fogjuk küldeni leveleinket, Generálnak szólókat, azoknak kézhez juttatása felől is beszéljen ő Klme.

13. Valami óráink levén az órás mesternél, melyeket tud Gálfi Ferencz uram, azokat is ki kell hozni.

J. Kemény m. pr.

Eredetije a Teleki-levéltárban. 881 j sz. a.

Instructio pro generosis Dnis Michaele Teleki et Stephano Alvinczi.

1. Jo securitással szemben lévén a besztercei hiveinkkel, igyekezzenek interim igen vigyázva is cselekedjenek.

2. Levelünk hogy kezekhez jusson, azon legyenek és hogy szemben declarálják a dolgokat.

3. Assecurálják minden állapotjokról.

4. Ha praesidiumtól félnek, arról is hogy praeter ipsorum necessitatem et voluntatem nem terheljük, azonban ha mikor olyan kívántatnék is, van végzésem a generállal.

5. Római Császár segítségét, hogy az ő meghodolások amoveálá, meg kell nyugatni.

6. Ujabb assecuratioját Ő felségének, el kell hitetni.

7. Motivakért megmutogathatják ő felségének ennyi rendbéli praesidiumit; oly respectusomat, hogy szabados dispositiom alá

bizattak a hadak is. A generalis nyomuldogál a nehezebb hadakkal, várván csak tölem; odafel más armádák mit mivelnek és jövődre micsodás dispositiok vannak etc.

8. Több dolgok közt a nemesség szabadítassék fel, atyámfiái mindjárt bocsátassanak ki, egyébbiránt sok ember hal meg és helyek romolnak el akármely hivemért, annál inkább atyámfiáiért.

9. Esmertessék meg ő Kk a töröknek álnok mesterségét.

10. Tanulják ki, török praesidumot bevesznek-e? etc.

11. Ha most de praesenti nem, ezután fogják-e magokat alkalmaztatni.

12. A Generálnak miért nem rescribaltak?

13. Meg kell mutogatni, ha török marad benne, Erdélyben, mely veszedelmes, anélkül mely félelmes.

J. Kemény m. pr.

Eredeti, 881 y sz. a.

1662 január 1. *Bikszád*. Rédeinek. 30. decz. irott Kld levelét szeretettel vöttem, az erdélyi leveleket ember vitte a szélbeli falukba, de nincs ahoz kedvek a tiszteteknek jól látom. A németek felől nekem azt írta a Generál a végre küldte, ha kívántatik, éljek szolgálatjokkal. Vigyázok azért az alkalmatosságra és Isten vezérlésére s a mint az Erdélyi uraim nekem akarnak cselekedni, én is csak hasonló mértékkel tartozom.

1662 jan. 8. *Csernafalván*. Rédeinek. Az igaz confidentianak egyik requisituma a lévén, hogy azzal ellenkezhető dolgoknak halála, miglen szivre nem penetral és csak fülben zeng, addig egymásnak detegálván, elöztessék meg hitelesen, meg ne gyökerezhesék, hanem avagy a nem igaz hírek czáfoltassanak helyesen, avagy menjenek világosságra, vagy ha egyéb haszna nem lenne is, az Isten itiletire támasztassék. Im micsoda irás juta mostan is kezemhez igaz párban, klmednek küldöttem, nem mint hitt dolgot, hanem csak azért, értse Kld, találkozni idegen materiak, ha magunkat azokkal meg győzetetni akarjuk. — Az urfűnek külön ő Klme levelére választ nem irhatásomról követem ő Klmet és kívánom Isten gyógyítván, tartsa sok időnkig egészségesen nemzet szolgálatjára Kegyelmetekkel együtt és ez új esztendőt is boldogítsa. 1662 8. jan.

A fölebb említett írás ez :

Alázatosan akarám Ngdnak, mint Kglms uramnak ez levelemben jelentenem, Ngdnak van-e értésére vagy nem, nem tudom. Prima hujus mensis præsentis januarii vitt egy besztercei ember levelet Husztra az Urnak Rédei uramnak ő Ngának Apafi Mihálytól expedialtatottat, melynek részszerént való continentiáját a mint érthettem Kglms uram így tudom lenni, hogy Ngsod bizonyos számu vitézeivel együtt való leindulását megértette, mindjáraást küldötte levelét Husztra, melyben kénálja a fejedelemségnek felvételével Rédeit uramot ő Nagát. Immár Kglms uram annak a levélnek Ngd kezéhez való iktatását nem hallhattam s nem tudhattam meg, ment-é vagy nem? Mely dologról akarván Ngdat alázatosan hüttel szolga kötelességem szerint tudósítanom. Ezek után Isten éltesse és tartsa meg Ngdat jó egészségben.

Közli KONCZ JÓZSEF.